

مناسک همراه

گزیده‌ای از مناسک حج

سال ۱۳۹۴

گروه فقه و حقوق پژوهشکده حج و زیارت

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

دیباجه ۱۵

فصل اول: احرام

گفتار اول: میقات ۱۹

مکان احرام از طرف مدینه منوره ۱۹

عبور غیر عمدی از میقات بدون احرام ۲۰

عبور از محاذی میقات بدون احرام ۲۲

کسی که بدون احرام از میقات گذشته با امکان ۲۳

راهکارهای احرام بانوان معذور در میقات شجره ۲۴

احرام با نذر ۲۵

اذن شوهر در نذر احرام بانوان ۲۶

محل احرام حج ۲۶

- گفتار دوم: نیت احرام..... ۲۷
- عمره تبرعی به نیت چند نفر ۲۷
- قصد ترک محرّمات در حال محرم شدن ۲۷
- گفتار سوم: تلبیّه..... ۲۸
- ذکر واجب تلبیّه ۲۸
- وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیّه ۲۸
- زمان قطع تلبیّه ۲۹
- گفتار چهارم: مسائل متفرقه احرام..... ۳۱
- فاصله عمره تمتع با عمره مفرده بعد از انجام حج ۳۱
- فاصله بین دو عمره مفرده ۳۲
- تغییر ماه و احرام جدید ۳۳
- خروج از مکه بعد از عمره مفرده و ... ۳۴
- خروج از مکه بعد از عمره تمتّع و ... ۳۵
- گفتار پنجم: محرّمات احرام..... ۳۶
- وصل کردن حوله احرام با سنجاق و سوزن ۳۶
- استفاده از کمربند دوخته برای مردان ۳۷
- پوشیدن دمپایی دوخته برای مردان ۳۸
- بند دوخته ساعت مچی ۳۸
- استظلال در شب ۳۸
- استظلال از تنعیم تا مسجد الحرام ۳۹
- کفاره استظلال حتی در حال ضرورت و اضطرار ۴۰

- استظلال با سایه متحرک در مسیر حرکت بعد از ... ۴۰.....
- نشان دادن زیورآلات معمول به مرد توسط زن محرم ..... ۴۱.....
- استفاده ماسک توسط بانوان ..... ۴۱.....
- پوشیدن دستکش برای بانوان ..... ۴۲.....
- نگاه در آینه ..... ۴۲.....
- کفاره چرب کردن بدن در فرض اضطرار ..... ۴۲.....
- خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو ..... ۴۳.....

فصل دوم: طواف

- گفتار اول: محدوده طواف ..... ۴۵.....
- حد مطاف ..... ۴۵.....
- طواف و نماز از طبقه اول سازه فلزی ..... ۴۷.....
- طواف از طبقه دوّم مسجدالحرام و طبقه دوم سازه جدید ..... ۴۸.....
- گذاردن دست روی دیواره حجر اسماعیل در حال طواف ..... ۴۹.....
- گذاردن دست به کعبه هنگام حرکت در حال طواف ..... ۵۰.....
- گفتار دوم: طهارت از حدث در طواف ..... ۵۰.....
- رخ دادن حدث در حال طواف و نحوه تدارک ..... ۵۰.....
- شک در وضو یا غسل بعد از اتمام طواف ..... ۵۲.....
- انکشاف بطلان وضو در عمره تمتّع بعد از تقصیر ..... ۵۳.....
- انکشاف بطلان وضو بعد از اتمام حج ..... ۵۴.....

- ۵۶..... وظیفه مسلوس و مبطون نسبت به طواف و نماز آن
- ۵۶..... وظیفه مسلوس
- ۵۷..... وظیفه مبطون
- ۵۸..... گفتار سوم: طهارت از خبث در طواف
- ۵۸..... حکم خون معفو در نماز برای طواف
- ۵۸..... حکم محمول متنجس غیر سائر در طواف
- ۵۹..... نجس شدن بدن و لباس در حال طواف
- ۶۰..... حکم حصول علم به نجاست از اول طواف در اثناء طواف
- ۶۰..... گفتار چهارم: بطلان طواف
- ۶۰..... حکم بطلان طواف یا سعی
- ۶۱..... گفتار پنجم: قطع طواف
- ۶۱..... قطع طواف مستحب
- ۶۱..... قطع طواف واجب بدون عذر
- ۶۳..... قطع طواف به خاطر عذر مریضی
- ۶۵..... قطع طواف به خاطر شرکت در نماز جماعت
- ۶۷..... گفتار ششم: حکم زیاده، نقصان و...
- ۶۷..... کم کردن سهوی از طواف
- ۶۹..... زیادی سهوی در طواف
- ۷۰..... شک در اشواط طواف
- ۷۱..... ظن در اشواط طواف
- ۷۱..... وظیفه کثیر الشک

- استمرار طواف در حال شک، تا اینکه به یقین می‌رسد ۷۲
- گفتار هفتم: احکام طهارت بانوان در طواف ۷۳
- شرطیت استمرار جریان خون در سه روز اول عادت ۷۳
- نقاء متخلل ۷۳
- وظیفه مستحاضه کثیره در طواف و نماز ۷۴
- ورود مستحاضه متوسطه و کثیره به مسجدین ۷۶
- سن یأس ۷۷
- گفتار هشتم: احکام پوشش بانوان در طواف ۷۸
- حکم نمایان شدن قسمتی از مو یا بدن زن در حال طواف ۷۸
- حجاب زن در حال طواف ۷۹
- گفتار نهم: نیابت در طواف ۸۰
- حکم نیابت در بعض اشواط طواف ۸۰

فصل سوم: نماز طواف

- فاصله انداختن بین طواف و نماز طواف ۸۳
- مکان نماز طواف ۸۴
- تقدم زن بر مرد در مسجدالحرام و محاذات آنان ۸۷
- حکم عاجز از قرائت صحیح در نماز طواف ۸۷
- حکم ظن در رکعات نماز طواف ۸۹
- حکم ظن در افعال نماز طواف ۸۹

فصل چهارم: سعی

- گفتار اول: مکان سعی..... ۹۱
- سعی در مسعی جدید ۹۱
- سعی در طبقه فوقانی ۹۱
- سعی در طبقه زیرزمین ۹۲
- گفتار دوم: زمان سعی..... ۹۲
- تأخیر سعی تا شب ۹۲
- تأخیر سعی تا روز بعد ۹۲
- گفتار سوم: کیفیت سعی..... ۹۳
- سعی بر روی محمل یا سواره ۹۳
- موالات در سعی ۹۴
- نشستن در بین صفا و مروه در هنگام سعی ۹۴
- گفتار چهارم: احکام شک و خلل در... ۹۵
- زیاد کردن در سعی از روی فراموشی ۹۵
- زیاد کردن در سعی از روی جهل ۹۵
- علم به نقصان سعی بعد از تقصیرِ عمره تمتع ۹۶
- قطع سعی و از سرگیری آن ۹۶
- استمرار سعی با حالت شک ۹۷

فصل پنجم: وقوفین

- ۹۹..... بیتوته شب عید تا طلوع فجر در مشعر
- ۱۰۰..... وقوف در مشعر از طلوع فجر تا طلوع آفتاب روز عید
- ۱۰۰..... زمان کوچ شبانه معذورین و بانوان از مشعر به منا
- ۱۰۱..... بازگشت همراهان معذورین به مشعر برای...
- ۱۰۲..... ترک عمدی وقوف بین الطلوعین مشعر

فصل ششم: اعمال روز عید قربان

- ۱۰۵..... گفتار اول: ترتیب اعمال
- ۱۰۵..... رعایت ترتیب اعمال عید قربان
- ۱۰۶..... گفتار دوم: رمی
- ۱۰۶..... رمی جمرات در توسعه عرضی
- ۱۰۷..... رمی جمرات از طبقه دوم
- ۱۰۸..... رمی شبانه جمره
- ۱۰۹..... تخییر معذورین بین رمی شبانه و نیابت در روز
- ۱۱۰..... شک در عدد رمی بعد از انصراف از آن و قبل از قربانی
- ۱۱۰..... اذن در رمی از طرف معذورین
- ۱۱۱..... گفتار سوم: حلق و تقصیر
- ۱۱۱..... اکتفا به ناخن گرفتن در تقصیر

- کفایت حلق و چیدن موی محرم دیگر، قبل از ... ۱۱۲
- سر تراشیدن بین عمره تمتع و حج ۱۱۳
- حلق در سفر اول حج برای مردان ۱۱۳
- تأخیر حلق یا تقصیر از روز عید ۱۱۴
- حلق و تقصیر شبانه بعد از روز عید ۱۱۵
- گفتار چهارم: قربانی ۱۱۵
- ایمان ذابح ۱۱۵
- تثلیث قربانی ۱۱۶
- تاخیر عمدی قربانی و حکم حلق و تقصیر... ۱۱۶

فصل هشتم: بیتوته در منا

- مقدار واجب در بیتوته ۱۱۹
- محاسبه نیمه شب برای بیتوته ۱۲۰
- حکم خروج از منا و بازگشت قبل از ظهر روز دوازدهم... ۱۲۱

فصل نهم: طواف نساء

- نیت نایب در طواف نساء ۱۲۵
- تقدیم طواف نساء بر تقصیر ۱۲۵
- اکتفا به یک طواف نساء برای چند عمره ۱۲۶
- دایره حرمت تمتعات قبل از طواف نساء ۱۲۶

فصل نهم: نیابت

- نیابت معذور با عذر طاری ۱۲۹
- وظیفه نایب در تقلید ۱۳۰
- نیابت شخص مستطیع ۱۳۱
- نیابت در عمره و حج واجب توسط نایبی که... ..... ۱۳۲

فصل دهم: مسائل متفرقه

- گفتار اول: تقلید..... ۱۳۵
- بقاء بر تقلید میت ۱۳۵
- گفتار دوم: نماز در حرمین و اهداء قرآن..... ۱۳۸
- تخیر بین قصر و اتمام ۱۳۸
- شرکت در نماز جماعت اهل سنت (غیر استداره‌ای)..... ۱۳۹
- نماز جماعت استداره‌ای ۱۳۹
- نماز جماعت اهل تسنن و خواندن آیات سجده توسط... ..... ۱۴۰
- نماز در هواپیما ۱۴۱
- سجده بر فرش در مسجدالنبی و مسجدالحرام ۱۴۱
- قرآن‌هایی که در مسجدالحرام به زائران اهدا می‌شود. ۱۴۲

دیباچه

شارع مقدس برای حج که از ارکان مهم اسلام و دارای ابعاد مختلف سیاسی، عبادی، فردی و اجتماعی است، مانند دیگر آموزه های دینی احکام خاصی مقرر کرده است. این احکام که از آن به مناسک حج یاد می شود، دارای گستردگی و دقت زیادی است. تفاوت دیدگاه های مراجع عظام تقلید در این زمینه نیز اهمیت یادگیری دقیق مناسک را دو چندان می کند.

از این رو، گروه فقه و حقوق پژوهشکده حج و زیارت در راستای وظایف خود اقدام به تدوین و نشر مناسک حج مطابق با فتاوی امام خمینی و حواشی مراجع معظم تقلید نموده است، و هر ساله به جهت

آگاهی از تغییرات فتاوای مراجع عظام مورد تجدید چاپ قرار می‌گیرد؛ ولی حجیم بودن مناسک حج از یک سو و لزوم دسترسی سریع و آسان به احکام مبتلابه حج از سوی دیگر، تهیه و تدوین خلاصه‌ای از مناسک را بیش از پیش ضروری می‌نمود. در این راستا گروه فقه و حقوق بر آن شد تا گزیده مناسک مبتلابه حج را مطابق آخرین ویرایش مناسک محشی حج (ویرایش ۱۳۹۴)، با اشاره به شماره مسئله، تحت عنوان «مناسک همراه» تدوین و منتشر نموده و در اختیار روحانیون محترم کاروان‌های حج و عمره و حجاج و زوار بیت‌الله الحرام قرار دهد. البته در موارد بسیار نادری که مسئله یا فتوایی در مناسک مطرح نشده بود، به کتب معتبر دیگر با ذکر آدرس مراجعه شده است.

در این مناسک همراه فتاوای ۱۴ تن از مراجع عظام تقلید، آیات عظام: امام خمینی، خویی، گلپایگانی، فاضل لنکرانی، تبریزی، بهجت رحمته‌الله، سیستانی، شبیری زنجانی، صافی گلپایگانی، مکارم

شیرازی، سبحانی، موسوی اردبیلی، نوری همدانی
و مقام معظم رهبری ^{دامت برکاته} ذکر شده است. امید
است این تلاش مشمول رضایت خداوند متعال
قرار گیرد.

این اثر تحت نظارت حجت الاسلام والمسلمین
«منصور مظاهری»، توسط حجج اسلام «رضا
عدلیبی، مهدی درگاهی و حمید کمالی اردکانی»
تدوین شده است. توفیقات همگان را از خداوند
متعال خواستاریم.

گروه فقه و حقوق

پژوهشکده حج و زیارت

فصل اول: احرام

گفتار اول: میقات

مسئله ۱: مکان احرام از طرف مدینه منوره

(م ۲۰۲)

۱. واجب است احرام داخل مسجد شجره (بنابر احتیاط در صورت امکان در مسجد قدیم؛ آیت الله بهجت) باشد و احرام خارج از آن کفایت نمی کند؛ آیت الله خامنه ای.

۲. بنابر احتیاط واجب، داخل مسجد شجره احرام صورت گیرد؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، سیستانی و نوری.

۳. احرام در محاذی مسجد از طرف چپ یا

راست کفایت می‌کند، هر چند احرام از داخل مسجد مستحب است؛ آیات عظام: گلباگانی، صافی، سبحانی و مکارم. (البته بنا بر احتیاط واجب از پشت مسجد قدیم احرام نیندد؛ آیت‌الله تبریزی).

۴. احرام در منطقه ذوالحلیفه جایز است؛ آیت‌الله خویی و آیت‌الله اردبیلی.

۵. باید در مسجد - ولو قسمت جدید - نیت احرام حج یا عمره را از قلب خود بگذرانند، ولی گفتن تلویه واجب، در کل منطقه ذوالحلیفه کافی است؛ آیت‌الله زنجانی.

مسئله ۲: عبور غیر عمدی از میقات بدون احرام

(م ۲۱۵)

طبق نظر همه مراجع در صورت امکان بازگشت به آن میقات یا میقات دیگر، باید به میقات برود.^۱
اما اگر بازگشت به میقات ممکن نباشد:

---

۱. البته طبق نظر آیت‌الله سیستانی این حکم در مورد غیر مسجد شجره است و محرم می‌تواند عمداً از میقات مسجد شجره بدون احرام بگذرد و در جحفه محرم شود؛ هر چند گناه کرده است و طبق نظر آیت‌الله مکارم محرم می‌تواند از همانجا [که به یادش آمد] محرم شود.

الف) هنوز وارد حرم نشده است:

۱. از همانجا احرام ببندد؛ آیات عظام: امام خمینی،

خویی، فاضل، بهجت، زنجانی، مکارم و نوری.

۲. اگر از میقات دیگری عبور می‌کند، از میقات

بعدی محرم شود؛ وگرنه باید به مقداری که ممکن

است به طرف میقات برگردد و محرم شود؛ آیات

عظام: گلپایگانی، صافی و سبحانی.

۳. احتیاط واجب این است که به مقداری که

ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود؛

آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی و اردبیلی.

ب) وارد حرم شده است:

۱. اگر به اعمال می‌رسد، باید از حرم خارج شود

و (بنابر احتیاط واجب؛ آیت‌الله بهجت) به طرف میقات

به مقداری که ممکن است برود و إلاً از ادنی‌الحل

محرم شود و در صورت عدم تمکن از رفتن به

ادنی‌الحل در مکه محرم شود؛ آیات عظام: گلپایگانی،

صافی و سبحانی.

۲. اگر به اعمال می‌رسد، باید از حرم خارج شود

و محرم گردد و الا در داخل حرم محرم شود

(و احتیاط واجب آن است که هر قدر می تواند به طرف خارج حرم برگردد و از آنجا محرم شود؛ آیت الله اردبیلی)؛ بقیه مرجع.

مسئله ۳: عبور از محاذی میقات بدون احرام

(م ۲۱۸)

۱. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست، اگر چه میقات دیگری در پیش باشد؛ آیات عظام: امام خمینی، خویی، تبریزی، مکارم و نوری.
۲. نباید بدون احرام از محاذی گذر کند؛ آیات عظام: گلپایگانی، صافی و سبحانی. (البته اگر به هیچ یک از میقات ها عبورش نیفتد؛ آیت الله خامنه ای)
۳. در صورتی که میقات یا محاذی میقاتی در پیش داشته باشد، بعید نیست که گذشتن جایز باشد؛ آیت الله فاضل و آیت الله سیستانی.
۴. گذشتن از محاذی دور مانعی ندارد، اما برای ورود به مکه یا حرم باید احرام ببندد؛ آیت الله زنجانی.
۵. عبور از محاذات میقات غیر از محاذی مسجد شجره بدون احرام، مانعی ندارد مشروط بر آنکه

بخواهد به میقات دیگری برود؛ آیت الله اردبیلی.

۶. اهل مدینه می توانند برای احرام از ذوالحلیفه بگذرند و در جحفه محرم شوند؛ آیت الله بهجت.

مسئله ۴: کسی که بدون احرام از میقات گذشته

با امکان بازگشت به میقات (م ۲۱۹)

الف) چنانچه میقات دیگری در پیش ندارد، طبق نظر همه مراجع باید جهت احرام به میقات برگردد.

ب) چنانچه میقات دیگری در پیش دارد:

۱. در صورت امکان باید به میقات برگردد؛ آیات

عظام: خویی، گلپایگانی، تبریزی، بهجت، خامنه‌ای،

زنجانی، صافی و سبحانی. (مگر آنکه بدون عذر از

ذوالحلیفه گذشته و به جحفه رسیده که احرام از آن

کافی است و لازم نیست برگردد، هر چند گنهکار است؛

آیت الله سیستانی)

۲. بنابر احتیاط واجب به میقات قبلی برگردد؛

آیات عظام: امام خمینی، فاضل و نوری.

۳. بنابر احتیاط مستحب به میقات قبلی برگردد؛

آیت الله مکارم و آیت الله اردبیلی.

مسئله ۵: راهکارهای احرام بانوان معذور در

میقات شجره (م ۲۰۳-۲۰۵ و س ۲۳۲)

راهکار اول: در صورت امکان در حال عبور از مسجد محرم شوند؛ یعنی از یک در وارد و از در دیگر خارج شوند و در حال حرکت تلبیه را بگویند؛ همه مراجع.

راهکار دوم: با نذر در مدینه یا قبل از رسیدن به میقات محرم شوند؛ همه مراجع^۱.

راهکار سوم: احرام از نزدیک یا محاذی مسجد، اگر نتواند تا وقت پاک شدن صبر کند.

۱. بنا بر احتیاط نزدیک مسجد محرم شوند و در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام کنند؛ امام خمینی.
 ۲. در محاذی مسجد محرم شوند و بنا بر احتیاط در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام کنند؛ آیت الله بهجت.

۳. باید از جحفه یا محاذی آن محرم شوند؛ آیت الله خامنه‌ای.

---

۱. البته آیت الله زنجانی نذر را مجوز احرام در غیر میقات نمی‌دانند.

۴. احرام از نزدیک مسجد شجره کفایت می‌کند؛

بقیه مراجع.

مسئله ۶: احرام با نذر (م ۲۱۷ و س ۲۳۲)

۱. احرام با نذر جایز است، مگر آنکه بدانند مستلزم ارتکاب حرام می‌شود - مانند استظلال - که انعقاد نذر، مورد اشکال است؛ آیت‌الله سیستانی. بله، اگر بدانند برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود، نذر اشکال ندارد؛ ولی احتیاط آن است که در ادنی‌الحل، تجدید احرام کند؛ آیت‌الله فاضل.

۲. اگر از یکی از مواقیت پنج‌گانه، یا از نزدیکی‌های آن می‌گذرند، نمی‌توانند حتی با نذر از غیر مواقیت محرم شوند، و اگر از آنجا نمی‌گذرند، قبل از حرم هرکجا محرم شوند، کافی است و نیازی به نذر نیست؛ آیت‌الله زنجانی.

۳. اگر نذر کند از محلی که پیش از میقات است احرام ببندد، جایز است و باید از همان‌جا محرم شود؛ بقیه مراجع.

مسئله ۷: اذن شوهر در نذر احرام بانوان

(س ۲۳۲)

۱. نذر زن، باید با اذن شوهر باشد؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، صافی و نوری. ولی اجازه در سفر کفایت از اذن در نذر می‌کند؛ آیت‌الله فاضل.
۲. اگر شوهر حضور دارد، باید بنا بر احتیاط واجب، نذر زن با اجازه او باشد؛ آیت‌الله خامنه‌ای.
۳. اگر نذر زن، مزاحم حق شوهر نباشد، اجازه لازم نیست؛ بقیه مراجع.

مسئله ۸: محل احرام حج (م ۹۴۶)

۱. محل احرام حج، بنا بر احتیاط واجب، مکه قدیم است؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، بهجت و صافی.
۲. محل احرام حج، شهر مکه است هر جا باشد...
- گرچه در محله‌های تازه‌ساز؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، فاضل، خامنه‌ای، زنجانی و نوری. ولی در مناطقی که جزو حرم نیست، احرام بنا بر احتیاط واجب (بنا بر فتوا؛ آیت‌الله سیستانی) جایز نیست؛ آیات عظام: مکارم، سبحانی و اردبیلی.

گفتار دوم: نیت احرام

مسئله ۱: عمره تبرّعی به نیت چند نفر

(س ۱۴۰۱)

طبق نظر همه مراجع عمره مفرده به نیت خود و نیابت تبرّعی دیگران صحیح است و در اعمال آن باید نیت همه بشود و لو اجمالاً.

مسئله ۲: قصد ترک محرمات در حال محرم

شدن (م ۲۵۲)

۱. لازم نیست، ولی با قصد انجام محرماتی که عمره یا حج را باطل می‌کند، احرام باطل بلکه غیر ممکن است؛ آیات عظام: امام خمینی، خوئی، فاضل، خامنه‌ای، سبحانی، اردبیلی و نوری.

۲. اگر مکلف قصد داشته باشد در حین احرام عمره مفرده قبل از فارغ شدن از سعی با همسر خود نزدیکی کند یا در این کار تردید داشته باشد احرامش باطل است؛ آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله زنجانی.

۳. قصد ترک^۱ جمیع محرّمات لازم است؛ آیات عظام: گلپایگانی، بهجت، صافی و مکارم.
۴. عزم بر ترک محرّمات احرام، از اول تا آخر احرام لازم نیست؛ آیت الله تبریزی.

گفتار سوم: تلبیه

مسئله ۱: ذکر واجب تلبیه (م ۲۵۹)

۱. اکتفا به ذکر «لَبَّيْكَ، اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ» جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، خویی، فاضل، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی و نوری.
۲. بنابر احتیاط (بنابر فتوا؛ آیت الله زنجانی) «إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمَلِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ» به آن ضمیمه شود؛ آیات عظام: بهجت، گلپایگانی، سبحانی، صافی، اردبیلی و مکارم.

مسئله ۲: وقف به حرکت و وصل به سکون در

تلبیه (س ۱۴۰۵)

۱. احتیاط واجب در مراعات است؛ آیت الله نوری.

---

۱. این قصد برای کسی که قصد انجام محرّمات را ندارد، به صورت ارتکازی و ضمنی در نیت احرام وی وجود دارد.

۲. اگر در نزد اهل لسان صحیح باشد اشکال ندارد؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. اشکال ندارد. بقیه مراجع.

مسئله ۳: زمان قطع تلبیه (م ۲۶۸ و مناسک مراجع)

الف) در عمره مفرده:

* برای کسی که از بیرون حرم می‌آید:

۱. هنگام ورود به حرم تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، بهجت، خامنه‌ای، مکارم و سبحانی.
۲. بنابر احتیاط هنگام ورود به حرم تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، سیستانی و صافی.
۳. مستحب است تا ورود به حرم تلبیه را تکرار نماید؛ آیت الله زنجانی.

* برای کسی که برای احرام از مکه خارج شده است:

۱. هنگام مشاهده کعبه تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، بهجت، خامنه‌ای، مکارم و سبحانی.
۲. بنابر احتیاط هنگام مشاهده کعبه (موضع خانه‌های مکه: آیت الله سیستانی) تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی و صافی.

۳. تکرار تلبیه تا زمانی مستحب است که به جایی
برسد که بتواند مسجدالحرام را ببیند؛ آیت الله زنجانی.

(ب) در عمره تمتع:

۱. وقتی خانه‌های مکه پیدا شد، تلبیه را قطع کند؛

آیات عظام: خویی، تبریزی، فاضل، خامنه‌ای و مکارم.

۲. بنا بر احتیاط واجب وقتی خانه‌های مکه پیدا

شد، تلبیه را قطع کند؛ آیات عظام: امام خمینی،

گلبایگانی، بهجت، سیستانی، صافی، اردبیلی و نوری.

۳. تکرار تلبیه تا دیدن خانه‌های مکه مستحب

است و بعد از آن استحبابی ندارد؛ آیت الله زنجانی (و

واجب است قطع کند؛ آیت الله سبحانی).

نکته: مراد از خانه‌های مکه:

۱. محدوده مکه زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است؛

آیت الله زنجانی.

۲. خانه‌های قدیمی مکه است؛ آیات عظام: خویی،

تبریزی، بهجت، سیستانی و سبحانی.

۳. خانه‌هایی که در زمان انجام عمره جزو مکه

باشد، (بنا بر احتیاط؛ آیت الله اردبیلی) هر چند مکه

بزرگ شود؛ بقیه مراجع.

ج) در حج تمتع:

۱. تا ظهر روز عرفه مستحب است و بعد از آن مستحب نیست؛ آیت الله زنجانی.
۲. باید تا ظهر روز عرفه بیشتر تلبیه نگویید؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، فاضل، بهجت، خامنه‌ای، مکارم و سبحانی.
۳. بنا بر احتیاط واجب تا ظهر روز عرفه بیشتر تلبیه نگویید؛ بقیه مراجع.

گفتار چهارم: مسائل متفرقه احرام

مسئله ۱: فاصله عمره تمتع با عمره مفرده بعد

از انجام حج (م ۱۷۳ و ۱۹۴ و ۹۰۹)

۱. بنا بر احتیاط، در کمتر از یک ماه، به قصد رجاء به جا آورده شود؛ امام خمینی.
۲. فاصله معین شرط نیست؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، فاضل، بهجت، خامنه‌ای، سبحانی، اردبیلی و نوری. (ولی انجام عمره مفرده در ایام تشریق مشروع نیست؛ آیت الله زنجانی).

۳. در اعتبار فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده، اشکال است و احتیاط نباید ترک شود؛ **آیت الله سیستانی**. (البته اگر به نیت یک شخص باشد؛ **آیت الله تبریزی**).

۴. در یک ماه قمری اشکال دارد و به قصد رجاء آورده شود؛ **آیت الله مکارم**.

۵. اگر هر دو را برای خود انجام می دهد، در عمره مفرده قصد رجاء نماید؛ **آیت الله صافی**.
 نکته: طبق نظر همه مراجع^۱ انجام عمره مفرده بین عمره تمتع و حج (یا به نحو فتوا و یا به نحو احتیاط واجب) جایز نیست.

مسئله ۲: فاصله بین دو عمره مفرده (م ۱۷۳)

۱. بنابر احتیاط در کمتر از یک ماه، به قصد رجاء آورده شود؛ **امام خمینی**.

۲. فاصله معینی بین دو عمره مفرده شرط نیست؛ **آیات عظام: گلپایگانی، بهجت، زنجانی، سبحانی و نوری**.

---

۱. البته به نظر آیت الله بهجت محتمل است انجام عمره مفرده اشکال نداشته باشد.

۳. فاصله یک ماه شرط نیست، ولی در هر ماه قمری می توان تنها یک عمره انجام داد؛ آیات عظام: خوبی، فاضل، تبریزی، سیستانی، صافی، مکارم و اردبیلی.

۴. بین دو عمره وجود فاصله معین شرط نیست، ولی بنا بر احتیاط در هر ماه فقط یک عمره برای خود می تواند به جا آورد. و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری، فاصله مذکور شرط نیست؛ آیت الله خامنه ای.

مسئله ۳: تغییر ماه و احرام جدید (م ۲۴۱ و ۲۴۲)

اگر احرام در آخر یک ماه و اعمال در ماه بعدی انجام شود، ملاک فاصله با احرام بعدی کدام است؟

۱. ملاک ماهی است که در آن محرم شده است؛ آیات عظام: گلپایگانی، تبریزی، سیستانی، صافی و سبحانی.

۲. ملاک ماهی است که در آن عمره را انجام داده است؛ آیات عظام: خوبی، فاضل و مکارم.

۳. در خصوص ماه رجب بنا بر احتیاط ملاک ماهی است که در آن محرم شده است؛ و در بقیه ماه ها ملاک، ماه انجام اعمال است؛ آیت الله خامنه ای.

۴. اگر از احرام عمره مفرده سی روز نگذشته، لازم نیست احرام ببندد؛ آیت‌الله زنجانی.

مسئله ۴: خروج از مکه بعد از عمره مفرده و

حکم احرام برای ورود به مکه (م ۲۲۹)

۱. اگر به جده می‌روند، تا سی روز فاصله نشده لازم نیست محرم شوند، ولی اگر به مدینه می‌روند و از آنجا به مکه برمی‌گردند، باید در مسجد شجره محرم شوند برای عمره مفرده دیگر و اگر با عمره مفرده اول یک ماه فاصله نشده، عمره دوم را رجاءً بجا آورند؛ امام خمینی.

۲. اگر سی روز از احرام قبلی آنان نگذشته باشد، تجدید احرام لازم نیست؛ آیت‌الله زنجانی.

۳. اگر از احرام قبلی سی روز گذشته، باید محرم شود و اگر فاصله کمتر از سی روز بوده و در غیر آن ماهی است که احرام بسته، احتیاط واجب آن است که محرم شود؛ آیت‌الله گلپایگانی.

۴. اگر در همان ماه قمری که محرم شده وارد شود، تجدید احرام لازم نیست؛ بقیه مراجع.

مسئله ۵: خروج از مکه بعد از عمره تمتع و

حکم احرام با گذشتن از میقات (س ۱۴۱۸)

۱. اگر در همان ماه هلالی که برای عمره تمتع احرام بسته برگردد، نیاز به احرام جدید نیست و اگر در ماه دیگر برگردد، باید بار دیگر محرم به عمره تمتع بشود؛ آیات عظام: فاضل، تبریزی، خامنه‌ای، مکارم و سبحانی.

۲. چنانچه بدون عذر از مکه خارج شده عمره تمتعش باطل می‌شود و در مورد گذشتن از میقات، چنانچه از احرام قبلی او سی روز نگذشته، می‌تواند بدون احرام از میقات بگذرد؛ آیت‌الله زنجانی.

۳. اگر در همان ماه برگردد احرام لازم نیست و اگر در ماه بعد باشد، پس اگر دوباره نخواهد خارج شود تا زمان حج باید به قصد عمره تمتع محرم شود و اگر دوباره قصد خروج و بازگشت در ماه بعد دارد، باید به قصد عمره مفرده محرم شود؛ آیت‌الله سیستانی.

۴. اگر در همان ماهی که محرم به عمره تمتع شده و عمره را انجام داده، از مکه بیرون رفته و در همان

ماه برگشته، احرام لازم نیست و اگر یک ماه فاصله شده، باید مجدداً جهت عمره تمتع محرم شود و عمره اولی مفرده می‌شود، و اگر یک ماه فاصله نشده ولی در غیر ماهی که محرم به عمره تمتع شده بوده دوباره به مکه وارد می‌شود، احتیاطاً جهت عمره تمتع دوباره محرم شود؛ آیت‌الله صافی.

۵. احتیاط واجب آن است که از میقات بدون احرام بگذرد و برای دخول مکه احرام ببندد و برای حج خود نیز از مکه محرم شود و هر دو احرام را به قصد قربت مطلقه انجام دهد؛ آیت‌الله نوری.

گفتار پنجم: محرّمات احرام

مسئله ۱: وصل کردن حوله احرام با سنجاق و

سوزن (م ۲۸۷)

۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، مکارم و نوری. (مشروط به اینکه از عنوان ازار و رداء خارج نشود؛ آیت‌الله خامنه‌ای).

۲. اگر به صورت یقه پیراهن در بیاید، جایز نیست؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.

۳. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، بهجت، سیستانی، سبحانی و اردبیلی.
۴. از اموری همچون گره زدن و بستن لبه‌های جامه احرام مردان با هر وسیله تا لزوم نداشته باشد اجتناب شود؛ آیت‌الله زنجانی.
- توجه: طبق نظر مراجع عظام گره زدن لنگ به گردن، بنا بر فتوا یا احتیاط، جایز نیست.

مسئله ۲: استفاده از کمر بند دوخته برای

مردان (م ۳۴۷)

۱. جایز است؛ آیات عظام: فاضل، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی و اردبیلی.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، خویی، بهجت، مکارم و نوری.
۳. جایز نیست، مگر در صورت لزوم؛ آیت‌الله زنجانی.
۴. استفاده از همیان و کمر بندی که برای حفظ پول به کمر می‌بندند جایز است؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.
۵. در صورتی که کمر بند پهن نباشد و پوشش حساب نشود، اشکال ندارد؛ آیت‌الله سبحانی.

مسئله ۳: پوشیدن دمپایی دوخته برای مردان

(م ۳۴۷ و س ۱۴۰۸)

۱. بنابر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: امام

خمینی، بهجت و نوری.

۲. اگر تمام روی پا پوشیده نشود (و لباس هم

صدق نکند؛ آیت‌الله خامنه‌ای) جایز است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۴: بند دوخته ساعت مچی (م ۳۴۷ و

س ۱۴۰۹)

۱. اشکال ندارد؛ آیات عظام: فاضل، تبریزی،

خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی و مکارم.

۲. اگر لباس صدق نکند اشکال ندارد؛ آیت‌الله

خامنه‌ای.

۳. بنابر احتیاط از ساعتی که بند دوخته دارد

اجتناب کند؛ آیات عظام: امام خمینی، خویی، گلپایگانی،

بهجت، صافی، سبحانی، اردبیلی و نوری.

مسئله ۵: استتلال در شب (م ۴۴۴ و ۴۸۵)

۱. جایز نیست، مگر در حال ضرورت و در

صورت علم و عمد کفاره دارد، هر چند لزوم کفاره

در شب‌های غیر بارانی و بین الطلوعین بنا بر احتیاط است؛ آیت‌الله زنجانی.

۲. تنها در صورت باران (و یا باد شدید؛ آیت‌الله سبحانی) جایز نیست؛ آیت‌الله مکارم.

۳. بنا بر احتیاط واجب (در شب بارانی؛ آیت‌الله سیستانی - در شب‌های بارانی و سرد به خاطر تحفظ از سرما؛ آیت‌الله خامنه‌ای) جایز نیست؛ آیت‌الله تبریزی.

۴. چنانچه موجب تحفظ از باران، گرما و سرما (و باد و مانند آن؛ آیت‌الله خویی) نباشد جایز است؛ آیت‌الله اردبیلی.

۵. جایز است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۶: استتظلال از تنعیم تا مسجد الحرام (م)

(۵۰۹ و ۵۱۰)

۱. مانعی ندارد؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، صافی و نوری.

۲. بنا بر احتیاط واجب جایز نیست؛ آیات عظام: تبریزی، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی و اردبیلی.

۳. بنا بر احتیاط واجب تا دخول مکه متیقن سابق

استظلال نکند؛ آیت‌الله خویی.

۴. تنها در صورت مشقت شدید یا اختیاری نبودن آن برای محرم جایز است؛ آیت‌الله زنجانی.

۵. استظلال در روز جایز نیست و در شب هم در صورت باد شدید یا باران جایز نیست؛ آیت‌الله سبحانی.

مسئله ۷: کفاره استظلال حتی در حال ضرورت

و اضطرار (م ۴۴۸)

کفاره استظلال یک گوسفند است؛ بنا بر فتوای همه مراجع مگر امام خمینی که بنا بر احتیاط واجب است.

مسئله ۸: استظلال با سایه متحرک در مسیر

حرکت بعد از منزل نمودن (م ۴۲۸ و ۴۴۰)

۱. جایز نیست؛ آیت‌الله زنجانی.

۲. احتیاط واجب در ترک استظلال است؛ آیات

عظام: تبریزی، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، سبحانی و اردبیلی.

۳. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی،

فاضل، صافی، مکارم و نوری.

۴. بنا بر احتیاط در قسمت جدید شهر مکه ترک

استظلال کند؛ آیت‌الله خویی.

مسئله ۹: نشان دادن زیورآلات معمول به مرد

توسط زن محرم (م ۲۹۳)

۱. نباید به مرد و حتی شوهر خود نشان دهد، ولی جلوگیری از دیده شدن آنها توسط شوهر لازم نیست؛ آیت الله سبحانی.

۲. بنا بر احتیاط مستحب برای شوهر و دیگر محارم ظاهر نسازد؛ آیت الله سیستانی.

۳. نباید به مرد و حتی شوهر خود نشان دهد؛

بقیه مراجع.

مسئله ۱۰: استفاده ماسک توسط بانوان

(م ۴۲۹ و مناسک چ ۱۴۲۹ ق، م ۵۱۲)

۱. جایز است؛ آیت الله خامنه‌ای و آیت الله مکارم.

۲. بنا بر احتیاط واجب مطلقاً جایز نیست؛ آیت الله

سیستانی.

۳. در حال ضرورت مانعی ندارد، ولی به هر

حال كفاره دارد؛ آیت الله صافی.

۴. در حال ضرورت مانعی ندارد و كفاره هم

ندارد؛ آیت الله فاضل.

۵. اگر مثل نخ باشد، مانعی ندارد و اگر زنان مضطر به این عمل باشند اشکال ندارد؛ آیت‌الله تبریزی.

۶. جایز نیست؛ آیت‌الله نوری.

مسئله ۱۱: پوشیدن دستکش برای بانوان (م ۳۵۳)
پوشیدن دستکش برای بانوان طبق نظر همه مراجع به فتوا یا به احتیاط جایز نیست.

مسئله ۱۲: نگاه در آینه (هشتم از محرمات احرام

و م ۳۶۸)

* برای زینت: جایز نیست؛ همه مراجع.

* بدون قصد زینت مانند نگاه راننده در آینه:

۱. جایز نیست؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.
۲. احتیاط در ترک است؛ آیات عظام: امام خمینی،

فاضل و نوری.

۳. جایز است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۱۳: کفاره چرب کردن بدن در فرض

اضطرار (م ۳۹۷ و ۳۹۹ و ۴۰۰)

طبق نظر همه مراجع چرب کردن بدن در فرض

اضطرار مانعی ندارد، ولی در مورد کفاره آن اختلاف است:

۱. مطلقاً کفاره ندارد؛ آیات عظام: خوبی، فاضل و خامنه‌ای.

۲. مطلقاً (بنابر احتیاط؛ آیت‌الله تبریزی) کفاره دارد؛ آیت‌الله زنجانی.

۳. در فرض معطر بودن کفاره دارد؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، صافی، سبحانی و نوری. (و بنابر احتیاط غیر معطر نیز کفاره دارد؛ آیت‌الله مکارم).

۴. بنابر احتیاط واجب در فرض معطر بودن کفاره دارد؛ آیات عظام: بهجت، سیستانی و اردبیلی.

مسئله ۱۴: خوردن و بوییدن میوه‌های خوشبو

(م ۳۴۰)

طبق نظر همه مراجع خوردن این میوه‌ها جایز است.

اما بوییدن:

۱. جایز نیست؛ آیت‌الله زنجانی.

۲. بنابر احتیاط واجب جایز نیست؛ آیات عظام:

خوبی، خامنه‌ای، سیستانی و اردبیلی.

۳. جایز است؛ بقیه مراجع.

فصل دوم: طواف

گفتار اول: محدوده طواف

مسئله ۱: حد مطاف (م ۵۹۲ و ۶۳۸)

۱. رعایت فاصله بین کعبه تا مقام ابراهیم واجب است، مگر آنکه ضرورت اقتضا کند؛ یعنی نتواند در این حد طواف کند و زمانی که خلوت باشد را نیز پیدا نکند، که در این صورت با رعایت الأقرب فالأقرب طواف خارج از مطاف جایز است؛ امام خمینی و آیت الله سبحانی.

۲. در صورت امکان بنا بر احتیاط طواف باید در محدوده مذکور باشد، ولی در موارد ازدحام، طواف در خارج از این محدوده نیز کافی است؛ آیت الله تبریزی.

۳. چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج از این محدوده با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد؛ آیت الله فاضل.

۴. رعایت فاصله مذکور لازم است و کسی که نمی تواند در این محدوده طواف کند و یا ازدحام جمعیت است، نایب می گیرد و اگر از آن هم معذور است، می تواند در فاصله دورتر طواف کند و رعایت الأقرب فالأقرب لازم نیست، البته در ایام شلوغ مثل حج و رمضان که مشقت نوعیه دارد استثناء است؛ آیت الله زنجانی.

۵. برای کسانی که نتوانند در محدوده مذکور طواف کنند و یا طواف برای آنها مشقت داشته باشد، با تحری اوقات خلوت نسبی طواف در خارج از محدوده جایز است؛ آیت الله بهجت.

۶. مطاف حد خاصی ندارد، الا اینکه باید به صف طواف کننده گان متصل باشد؛ آیات عظام گلپایگانی، صافی و اردبیلی.

۷. طواف حد خاصی ندارد و از خلف مقام نیز

جایز است؛ آیات عظام: خوبی، خامنه‌ای، مکارم، سیستانی و نوری.

مسئله ۲: طواف و نماز از طبقه اول سازه فلزی

(استفتاء، ۱۷۲۸۶۹)

در طبقه اول سازه فلزی هم‌اکنون از رکن حجرالاسود تا رکن عراقی حائلی وجود دارد؛ حکم طواف و نماز با این فرض:
الف) حکم طواف:

۱. اشکال ندارد؛ آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری. (و به شرط اتصال به طواف کنندگان در تمام دورها؛ آیت‌الله اردبیلی)

۲. حائل مذکور مشکلی ایجاد نمی‌کند، ولی از آنجایی که سازه مذکور خارج از محدوده طواف بین مقام و کعبه است مجزی نیست؛ مگر در حال ضرورت و ایام شلوغ سال؛ آیت‌الله زنجانی و آیت‌الله سبحانی.

۳. صدق طواف از طبقه اول با وجود حائل مشکل است و لذا معذورین که مجاز از طواف در طبقه اول هستند احتیاط به جمع بین طواف و نایب گرفتن را ترک نکنند؛ آیت‌الله صافی.

ب) حکم نماز:

۱. نماز صحیح است، البته به شرط آنکه در صورت امکان بر «مایصح السجود علیه» سجده کند؛ آیات عظام: سیستانی، مکارم، اردبیلی و نوری.
۲. در صورت امکان نماز در صحن مسجد الحرام، خلف مقام خوانده شود؛ آیت‌الله خامنه‌ای.
۳. چنانچه بتوان سجده خود را بر «مایصح السجود علیه» در همان طبقه اول سازه پشت مقام به جا آورد، مانعی ندارد والا باید نماز را در پایین خواند؛ آیت‌الله سبحانی.
۴. نماز طواف بر روی سازه صحیح نیست، حتی اگر سجده بر «مایصح علیه السجود» باشد؛ آیت‌الله زنجانی و آیت‌الله صافی.

مسئله ۳: طواف از طبقه دوم مسجدالحرام و

طبقه دوم سازه جدید (استفتاء، ۱۷۲۸۶۹)

تذکر: با توجه به نامه سازمان جغرافیا (۱۷۴۴۷۵) طبقه دوم مسجد و طبقه دوم سازه فلزی از دیوار کعبه حدود نیم متر بالاتر است و طواف در حال اختیار بر روی آن صحیح نیست؛ مگر بنابر نظر آیت‌الله اردبیلی؛

بنابراین در صورت عدم تمکن از طواف از سطح مسجدالحرام اقوال ذیل مطرح می‌شود:

۱. اشکال ندارد؛ آیت‌الله مکارم و آیت‌الله اردبیلی.
۲. صحیح نیست و اگر نتواند در مطاف طواف کند باید نایب بگیرد که در پائین از طرف او طواف کند؛ آیات عظام: زنجانی، سیستانی، صافی و نوری.
۳. بنابر احتیاط واجب هم نایب بگیرد که از پایین طواف کند و هم خودش از طبقه فوقانی طواف کند؛ آیات عظام: فاضل، تبریزی و خامنه‌ای.
۴. باید برای طواف در پایین نایب بگیرد و علاوه بر نایب، خود نیز نماز طواف را در پایین و اگر مشقت دارد، در بالا به گونه‌ای که پشت مقام قرار گیرد بخواند؛ آیت‌الله سبحانی.

مسئله ۴: گذاردن دست روی دیواره حجر

اسماعیل در حال طواف (م ۶۰۰)

۱. جایز نیست؛ آیت‌الله نوری.
۲. بنابر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: گلپایگانی، فاضل، بهجت، سبحانی و صافی.
۳. جایز است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۵: گذاردن دست به کعبه هنگام حرکت

در حال طواف (م ۵۹۹)

۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، خوئی، تبریزی، خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی، مکارم و اردبیلی.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: گلپایگانی، فاضل، بهجت، سبحانی، صافی و نوری.

گفتار دوم: طهارت از حدث در طواف

مسئله ۱: رخ دادن حدث در حال طواف و نحوه

تدارک (م ۵۴۹ و ۵۵۰ و س ۷۰۴)

- الف) اگر حدث قبل از نصف (۳/۵ دور) باشد:
۱. در حدث اکبر اعاده و در حدث اصغر بنا بر احتیاط واجب تکمیل و اعاده کند؛ امام خمینی و آیت‌الله نوری.
  ۲. بعد از طهارت، طواف را اعاده کند؛ بقیه مراجع.
- ب) اگر حدث بعد از نصف (۳/۵ دور) و قبل از اتمام دور چهارم باشد:
۱. بعد از طهارت، طواف را تکمیل و اعاده

می‌کند؛ آیت‌الله فاضل (بنابر احتیاط واجب؛ آیات عظام: خوبی، گلپایگانی و صافی)

۲. حکم قبل از نصف را دارد؛ آیات عظام: امام خمینی، سیستانی، اردبیلی و نوری.

۳. حکم بعد از اتمام شوط چهارم را دارد؛ آیات عظام: تبریزی، بهجت، خامنه‌ای، مکارم و سبحانی.

۴. اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل کرده و اعاده نماید و اگر با اختیار باشد باطل است؛ آیت‌الله زنجانی.

ج) اگر حدث بعد از اتمام دور چهارم باشد:
۱. بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، مکارم، صافی و نوری.

۲. بنابر احتیاط واجب آن را تکمیل کرده، سپس اعاده نماید؛ آیت‌الله تبریزی.

۳. اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد باطل است؛ آیت‌الله زنجانی.

۴. اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد

احتیاطاً اتمام و اعاده می‌کند؛ آیات عظام: خویی، بهجت، سیستانی، و اردبیلی.

۵. با بقای موالات تکمیل می‌کند و با زوال آن، احتیاطاً تکمیل و اعاده می‌کند؛ آیت‌الله خامنه‌ای.
 نکته: بنابر نظر مراجع عظام^۱ در مواردی که طواف تکمیل و اعاده لازم دارد، می‌تواند یک طواف به نیت اعم از اتمام و اعاده انجام دهد.

مسئله ۲: شک در وضو یا غسل بعد از اتمام

طواف (م ۵۵۷)

۱. اگر بعد از حدث اصغر شک کند که غسل کرده یا نه، باید غسل کرده و طواف را اعاده نماید و برای اعمال آتیه وضو بگیرد؛ آیات عظام: خویی، تبریزی و اردبیلی.

۲. اگر احتمال دهد هنگام طواف متوجه طهارت خود بوده به شک خود اعتنا نکند؛ آیت‌الله زنجانی.
 ۳. اگر سابقه او از جهت تقدم طهارت و حدث

---

۱. البته امام خمینی (بنابر فتوا) و آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله مکارم (بنابر احتیاط) این عمل را صحیح ندانسته و آن را تردید در نیت می‌دانند.

فصل دوم: طواف _____ ۵۳

قبل از شروع به طواف روشن نباشد به شک خود اعتنا نکند ولی باید برای اعمال بعد طهارت لازم را تحصیل نماید؛ آیت‌الله سبحانی.

۴. طواف او صحیح است، ولی باید برای نماز طواف وضو بگیرد؛ بقیه مراجع.

مسئله ۳: انکشاف بطلان وضو در عمره تمتع

بعد از تقصیر (س، ۶۴۷)

۱. اعاده طواف و نماز آن کافی است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، خامنه‌ای، مکارم و نوری.
۲. علاوه بر اعاده طواف و نماز آن، اعاده سعی و تقصیر نیز (بنابر احتیاط؛ آیات عظام: تبریزی، بهجت و اردبیلی) لازم است؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، زنجانی، سبحانی و صافی.

۳. اگر قبل از گذشتن وقت یادش آمد باید آن را جبران کند و بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و اگر بعد از گذشتن وقت تدارک متوجه شود، در صورت سهو و نسیان، اعاده طواف کافی است و در صورت جهل حجّش باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر قربانی بدهد؛ آیت‌الله سیستانی.

مسئله ۴: انکشاف بطلان وضو بعد از اتمام حج

(س ۱۳۶۲)

۱. با تدارک طواف‌ها و نماز، حج او صحیح است؛

آیات عظام: امام خمینی، فاضل، خامنه‌ای، مکارم و نوری.

۲. با تدارک طواف‌ها و نماز و سعی، حج او

صحیح است و اگر از مکه خارج شده و بازگشتن

حرجی است، نایب بگیرد و علاوه بر نایب خودش

هر کجا که هست نماز طواف را بخواند. ولی

چنانچه بعد از ذی‌حجه متوجه بطلان وضوی خود

در طواف حج شد، وظیفه او عمره مفرده است و

چنانچه خود نمی‌تواند، باید نایب بگیرد و سال بعد

حج واجب خود را به‌جا آورد؛ **آیت‌الله سبحانی**.

۳. با تدارک طواف‌ها و نماز، حج او صحیح

است؛ ولی در فرض جهل به حکم حج او باطل

است و بنا بر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره

بدهد و از احرام خارج شده است؛ **آیت‌الله سیستانی**

و **آیت‌الله اردبیلی** (بنا بر احتیاط واجب سعی را هم اعاده

کند و بنا بر احتیاط یک عمره مفرده نیز جهت خروج از

احرام انجام دهد؛ **آیت‌الله اردبیلی**).

فصل دوم: طواف _____ ۵۵

۴. واجب است نایب بگیرد و احتیاط این است نایب بعد از طواف، سعی را نیز اعاده کند؛ **آیت الله بهجت**.

۵. اگر بعد از مراجعت به وطن متوجه شده، اعاده طواف و نماز آن کافی است؛ **آیت الله زنجانی**.

۶. طواف باطل است و احرام باقی است و اگر در ذی حجه در مکه متوجه شود، طواف ها و نماز آن ها و سعی را انجام داده و عمره مفرده نیز به جا آورد و در سال بعد حج واجب را به جا آورد و اگر بعد از ذی حجه متوجه شود، عمره مفرده را انجام دهد و چنانچه در خارج از میقات باشد لازم است دوباره محرم شود رجاء و اعمال عمره مفرده را با طواف نساء انجام دهد تا محلّ شود و در سال بعد حج واجب خود را به جا آورد؛ **آیت الله گلپایگانی و آیت الله صافی**.

۷. حجّ تمتع او باطل است و بنا بر احتیاط طواف و سعی را به قصد عمره مفرده به جا آورده و تقصیر یا حلق نموده، طواف نساء را انجام داده از احرام خارج می شود و سال آینده حجّ تمتع را به جا آورد؛ **آیت الله تبریزی**.

۸. اگر زمان تدارک گذشته حج و احرام او باطل است و اگر زمان تدارک باقی باشد مانند اینکه طواف حج باطل بوده و هنوز ماه ذی حجه تمام نشده، طواف و اعمال مترتبه را اعاده کند و اگر متمکن از مباشرت نیست برای آن اعمال نایب بگیرد و نباید اعاده غیر از طواف نساء از ماه ذی حجه بگذرد؛ آیت الله خویی.

مسئله ۵: وظیفه مسلوس و مبطون نسبت به

طواف و نماز آن (۷۳۸م و ۷۳۹ و ۷۴۰ و ۷۵۰)

طبق نظر همه مراجع اگر مسلوس و مبطون وقتی دارند که در آن وقت می توانند نماز و طواف را با طهارت انجام دهند، باید آن وقت را انتخاب نمایند. اما اگر تنها مقداری از طواف و نماز را می توانند بدون حدث انجام دهند، نظرات مراجع عظام در مسلوس و مبطون به شرح ذیل است:

وظیفه مسلوس

۱. برای طواف و نماز یک وضو کافی است، مادامی که خروج بول به شکل متعارف نباشد؛ آیات

عظام: خوبی، تبریزی، سیستانی و زنجانی

۲. برای طواف و نماز یک وضو کافی است، اگر نماز را بلافاصله بعد از طواف می‌خواند و در غیر این صورت برای هر یک وضو بگیرد؛ آیت‌الله مکارم.
۳. اگر تجدید وضو در اثناء طواف مشقت دارد برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را به‌جا آورد و بعد تجدید وضو نموده و سه شوط دیگر آن را انجام دهد؛ آیت‌الله گلپایگانی.
۴. اگر حرج و مشقتی نباشد، در اثنای عمل تجدید وضو لازم است و گرنه یک وضو برای طواف و یک وضو برای نماز کافی است؛ بقیه مراجع. (و بنا بر احتیاط واجب نایب هم بگیرد؛ آیت‌الله فاضل).

وظیفه مبطلون

۱. برای طواف و نماز یک وضو کافی است، مگر حادثی غیر از آنچه مستند به بیماری او می‌باشد از او سر بزند؛ آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله زنجانی. (و به احتیاط واجب در صورت امکان هم خودش طواف کند و هم نایب بگیرد؛ آیت‌الله خوبی و آیت‌الله تبریزی).

۲. باید برای طواف نائب بگیرد؛ آیت‌الله بهجت.
۳. اگر حرجی و مشقتی نباشد، در اثنای عمل تجدید وضو لازم است و گرنه یک وضو برای طواف و یک وضو برای نماز کافی است؛ بقیه مراجع. و باید (بنابر احتیاط واجب؛ آیت‌الله فاضل) نائب بگیرد و احتیاطاً خودش هم طواف کند؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.

گفتار سوم: طهارت از خبث در طواف

مسئله ۱: حکم خون معفو در نماز برای طواف

(م ۵۶۲ و س ۱۴۱۲)

۱. مانعی ندارد؛ آیت‌الله خامنه‌ای و آیت‌الله زنجانی.
۲. معفو نیست؛ آیت‌الله سبحانی و آیت‌الله نوری.
۳. بنابر احتیاط واجب معفو نیست و باید اجتناب شود؛ بقیه مراجع.

مسئله ۲: حکم محمول متنجس غیر سائر در

طواف (س ۱۴۱۲)

۱. جایز نیست؛ آیت‌الله نوری.

۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی و فاضل.

۳. مانعی ندارد؛ بقیه مراجع.

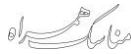
مسئله ۳: نجس شدن بدن و لباس در حال

طواف (۵۶۸م)

۱. در صورت عدم امکان تطهیر در حین طواف، اگر علم به نجاست بعد از اتمام شوط چهارم باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل کند؛ و اگر قبل از اتمام شوط چهارم باشد، بعد از تطهیر، بنا بر احتیاط یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد؛ آیت الله خویی و آیت الله تبریزی.

۲. در صورت عدم امکان تطهیر در حین طواف، طواف را رها کند، و این طواف اگر قبل از اتمام سه و نیم باشد، باطل است و بعد از سه و نیم و قبل از چهار، بنا بر احتیاط تطهیر و تکمیل و با نماز اعاده کند و اگر بعد از دور چهارم است، تطهیر و تکمیل کند؛ آیت الله گلپایگانی و آیت الله صافی.

۳. تطهیر کند و طواف را (به شرط عدم فوت موالات؛ آیت الله خامنه‌ای) تکمیل نماید؛ بقیه مراجع.

مسئله ۴: حکم حصول علم به نجاست از اول

طواف در اثناء طواف (م ۵۷۰)

۱. بنا بر احتیاط تطهیر کرده، طواف را تکمیل و

اعاده کند؛ امام خمینی و آیت الله نوری.

۲. همان حکم مسئله قبل را دارد؛ بقیه مراجع.

گفتار چهارم: بطلان طواف

مسئله: حکم بطلان طواف یا سعی (س ۶۴۷ و ۶۵۰)

کسی که طواف یا سعی او (در عمره تمتع یا

مفرده) به جهتی باطل بوده و تقصیر کرده، آیا از

احرام خارج شده و آیا اعاده اعمال لازم است؟

۱. باید عمل باطل شده را جبران کند و از احرام

خارج شده است؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای،

فاضل، مکارم و نوری.

۲. از احرام خارج نشده و باید عمل باطل شده

را با رعایت ترتیب جبران کند و تقصیر نماید؛

آیات عظام: خوبی، گلپایگانی، سیستانی، صافی و سبحانی

(بنا بر احتیاط واجب؛ آیات عظام: تبریزی، بهجت و اردبیلی)

فصل دوم: طواف _____ ۶۱

۳. اگر طواف یا سعی به طور کلی باطل بوده، باید آن عمل و اعمال بعدی را به جا آورد و تا تقصیر نکرده، از محرمات احرام اجتناب کند و اگر تنها برخی از اشواط طواف یا سعی باطل بوده، آن را اتمام کند و اعاده اعمال بعدی و اجتناب از محرمات احرام، لازم نیست؛ آیت الله زنجانی.

گفتار پنجم: قطع طواف

مسئله ۱: قطع طواف مستحب (م ۶۱۵)
طبق نظر همه مراجع قطع طواف مستحب مطلقاً جایز است.

مسئله ۲: قطع طواف واجب بدون عذر
الف) از جهت حکم تکلیفی (م ۶۱۵)
۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، اردبیلی و نوری.
۲. بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیت الله بهجت و آیت الله مکارم.
۳. جایز نیست؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، صافی، زنجانی و سبحانی.

ب) از جهت حکم وضعی (س ۶۵۲ و ۶۵۷)
 اگر طواف را قطع کرده و از آن صرف نظر کند و بدون به هم خوردن موالات، طواف دیگری را شروع کند:

۱. اشکال دارد و اگر بعد از شوط چهارم طواف بوده، باید آن را تمام کند و نماز بخواند و دو مرتبه طواف و نماز آن را اعاده نماید؛ امام خمینی.

۲. انجام طواف دوم مانعی ندارد؛ آیات عظام: گلپایگانی، فاضل، بهجت، خامنه‌ای، زنجانی، مکارم، صافی و نوری.

۳. در فرض اعتقاد به جواز، از سرگرفتن صحیح است؛ آیت‌الله خویی.

۴. اشکال دارد، مگر آنکه جاهل قاصر باشد؛ آیت‌الله سیستانی.

۵. در هر صورت اگر یک طواف کامل به نیت و وظیفه فعلیه؛ اعم از تمام و اتمام به جا آورد کافی است؛ آیت‌الله تبریزی.

۶. اگر طواف دوم را پس از فوت موالات عرفیه طواف اول به جا آورده باشد و یا طواف اول را

فصل دوم: طواف _____ ۶۳

پیش از تمام شدن شوط چهارم قطع کرده و از مطاف خرج شده و مشغول به عملی شده که عرفاً بگویند طواف را قطع کرده، عملش صحیح است؛ وگرنه اگر قبل شوط چهارم طواف را قطع کرده، احتیاطاً آن را اعاده نماید و اگر پس از آن باشد، احتیاطاً یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد؛ آیت الله اردبیلی.

۷. اگر قبل از نصف بدون عذر طواف را رها کرده و پس از فوت موالات عرفیه آن را از سر گرفته، طواف و اعمال بعد از آن صحیح است؛ وگرنه بنا بر احتیاط واجب طواف قبلی را تمام کند و نماز آن را بخواند و سپس طواف را از سر بگیرد و اعمال مترتبه را اعاده نماید؛ آیت الله سبحانی.

مسئله ۳: قطع طواف به خاطر عذر مریضی

(م ۶۱۸)

۱. قبل از اتمام چهار، اعاده کند و بعد از آن، طواف را تکمیل کند؛ آیات عظام: امام خمینی، سیستانی، مکارم، اردبیلی و نوری.

۲. قبل از اتمام چهار، اعاده کند و بعد از دور چهارم احتیاط آن است که برای اتمام باقیمانده، نایب بگیرد و بعد از زوال عذر احتیاطاً تکمیل و این طواف را اعاده نماید. **آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی**. (البته بین نیمه و دور چهار، احتیاطاً اتمام و اعاده کند و یا یک طواف کامل از نو انجام دهد؛ **آیت‌الله فاضل**)
۳. قبل از اتمام نیمه اعاده کند و بعد از آن، طواف را تکمیل کند؛ **آیت‌الله سبحانی** (البته اگر موالات بهم خورده بنا بر احتیاط طواف قبلی را تکمیل و یک طواف جدید به جا آورد؛ **آیت‌الله خامنه‌ای**).
۴. قبل از نیمه اعاده کند و بعد از دور چهارم بدون تأخیر برای اتمام نایب بگیرد و بین نیمه و پایان شوط چهارم، بدون تأخیر برای اتمام نایب بگیرد و همچنین خودش و اگر نمی‌تواند نایب یک طواف کامل به جا آورد؛ **آیت‌الله زنجانی**.
۵. اگر موالات بهم بخورد قبل از نیمه، اعاده و بعد از چهار، تکمیل و بین نیمه و پایان شوط چهارم، احتیاط در تکمیل و اعاده است؛ **آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی**.

فصل دوم: طواف _____ ۶۵

۶. اگر قبل از شوط چهارم طواف را قطع کند و از مطاف بیرون رود، طوافش باطل و اعاده‌اش لازم است؛ ولی اگر بعد از شوط چهارم باشد، اگر قادر به اتمام نیست، صبر کند تا وقت طواف تنگ شود و اگر باز هم قادر نشد، او را طواف می‌دهند و اگر آن هم ممکن نبود، برای اتمام طواف نایب می‌گیرد؛ آیت‌الله بهجت.

مسئله ۴: قطع طواف به خاطر شرکت در نماز

جماعت (م ۶۱۸ و ۶۲۱ و ۶۴۶)

۱. اگر در جماعت شرکت کند، اتمام طواف کافی است؛ و گرنه اگر قبل از اتمام چهارم بوده و موالات باقی است، اتمام کند و گرنه اعاده کند و بعد از چهارم مطلقاً اتمام کند؛ آیات عظام: امام خمینی، سیستانی و نوری.

۲. اگر در جماعت شرکت کند، اتمام طواف

کافی است؛ آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی.

۳. اگر در جماعت شرکت کند، اتمام طواف کافی

است؛ و گرنه در تمام صور می‌تواند طواف را از سر

بگیرد و صحیح است، اما اگر بخواهد احتیاط کند پس اگر طواف قبل از سه دور و نیم قطع شده و فصل طویل شده، طواف را از سر بگیرد، اما اگر بعد از نصف و قبل از تمام شدن دور چهارم بوده و فاصله هم شده طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و بعد طواف و نماز را اعاده کند؛ **آیت الله فاضل**.

۴. بعد از نیمه اتمام کند و قبل از آن، اعاده کند؛ **آیت الله سبحانی** (البته قبل از نیمه تنها با طولانی شدن فاصله بنابر احتیاط اعاده کند؛ **آیت الله خامنه‌ای**).

۵. پس از رفع عذر، طواف قبلی را هر چند کمتر از نصف باشد تکمیل کند؛ **آیت الله مکارم**.

۶. اگر موالات عرفیه به هم نخورد اشکالی ندارد و اگر به هم بخورد و قبل از اكمال شوط چهارم باشد احتیاط مراعات شود با اكمال آن طواف و اعاده آن؛ **آیت الله بهجت**.

۷. اگر در نماز جماعت شرکت کند، طواف را تکمیل می‌کند، هر چند قبل از شوط چهارم باشد، و اگر شرکت نکند، ولی تشکیل صفوف جماعت، مانع ادامه طواف شود، در بعد از شوط چهارم

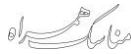
طواف قبلی را اتمام می‌کند، مگر بیش از نایب گرفتن افراد بیمار فاصله شود که طواف را اعاده می‌کند و در قبل از نیمه شوط چهارم طواف را اعاده می‌نماید؛ الا اینکه فاصله کم باشد، که آن را تکمیل می‌نماید و در بین سه و نیم و چهار، طواف قبلی را اتمام و سپس اعاده می‌نماید؛ آیت‌الله زنجانی. ۸. بعد از دور چهارم اتمام کند و قبل از آن بنا بر احتیاط اتمام و اعاده نماید؛ آیت‌الله اردبیلی.

گفتار ششم: حکم زیاده، نقصان و شک در اشواط طواف

مسئله ۱: کم کردن سهوی از طواف (م. ۶۰۸ و ۶۰۹)
طبق نظر همه مراجع اگر قبل از فوت موالات (و خروج از مطاف؛ آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی) طواف را کم کند، آن را تکمیل نماید؛ اما بعد از فوت موالات:
الف) قبل از نصف:

۱. طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، فاضل، بهجت، خامنه‌ای، مکارم، صافی، سبحانی و نوری.

۲. طواف را تکمیل کند؛ آیت‌الله زنجانی.

۳. احتیاطاً یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد؛ آیت الله اردبیلی.

۴. بنابر احتیاط واجب اتمام و اعاده کند؛ آیت الله تبریزی و آیت الله سیستانی. (و اگر مقدار باقیمانده بیش از یک شوط و کمتر از چهار شوط باشد، باید شخصاً طواف را تمام کند و بهتر است اعاده هم بنماید؛ آیت الله خویی).

(ب) بعد از نصف و قبل از شوط چهارم:

۱. طواف را اعاده کند؛ آیت الله بهجت.

۲. طواف را تکمیل کند؛ آیات عظام: خویی، زنجانی،

مکارم، سبحانی و اردبیلی.

۳. بنابر احتیاط واجب اتمام و اعاده کند؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، فاضل، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی و نوری.

(ج) بعد از شوط چهارم:

۱. طواف را (بنابر احتیاط؛ آیت الله بهجت) تکمیل

کند؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، فاضل، سیستانی،

زنجانی، مکارم، صافی، سبحانی و اردبیلی.

۲. به احتیاط واجب اتمام و اعاده کند؛ آیات

عظام: امام خمینی، تبریزی، خامنه‌ای و نوری.

مسئله ۲: زیادی سهوی در طواف (م ۶۱۴)

طبق نظر همه مراجع (غیر از آیت‌الله سیستانی) اگر زیادی کمتر از یک دور باشد، آن را قطع می‌کند و طواف صحیح است؛ اما اگر زیادی بیشتر از یک دور باشد:

۱. بنا بر احتیاط واجب (باید؛ آیت‌الله زنجانی و آیت‌الله اردبیلی) بدون تعیین قصد استحباب یا وجوب، (با نیت وجوب؛ آیت‌الله سبحانی) آن را به هفت برساند؛ آیات عظام: امام خمینی، خویی، فاضل، تبریزی، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی،^۱ مکارم و نوری.

۲. می‌تواند دور اضافی را رها کند؛ هر چند احتیاط مستحب آن است که طبق نظر اول عمل کند؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.^۲

---

۱. البته طبق نظر آیت‌الله سیستانی این حکم بعد از رکن عراقی بنا بر فتوا و قبل از آن بنا بر احتیاط واجب است.

۲. طبق نظر همه مراجع پس از انجام این دو طواف، دو رکعت نماز قبل از سعی و دو رکعت بعد از سعی بخواند و دو رکعت اول را برای فریضه (طواف دوم؛ آیت‌الله سبحانی) قرار دهد؛ بدون آنکه تعیین کند برای طواف اول یا طواف دوم است.

مسئله ۳: شک در اشواط طواف (م ۶۲۲ و ۶۲۵)

الف) شک بین هفت و بیشتر از آن، قبل از رسیدن به حجرالاسود (م ۶۲۵):

۱. طوافش باطل است؛ آیات عظام: امام خمینی، خوئی، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، اردبیلی، سبحانی و نوری.
۲. به احتیاط واجب طوافش باطل است؛ آیات عظام: گلپایگانی، بهجت و صافی.

۳. آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است؛ آیت‌الله فاضل و آیت‌الله مکارم.

۴. اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می‌کند، می‌تواند طواف را ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد، طواف صحیح، وگرنه باطل است؛ آیت‌الله زنجانی.

ب) شک در اشواط طواف بعد از اتمام و انصراف از آن (م ۶۲۲):

* شک بین هفت و بیشتر از آن:

۱. اگر احتمال بدهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، به شکش اعتنا نکند

والا باید طواف را اعاده کند؛ آیت الله زنجانی.

۲. به شک خود اعتنا نکند؛ بقیه مراجع.

✽ شک بین هفت و کمتر از آن:

۱. به شک خود اعتنا نکند؛ آیات عظام: گلپایگانی،

فاضل، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، سبحانی و صافی.

۲. احتیاط ترک نشود؛ آیات عظام: امام خمینی،

مکارم و نوری.

۳. اگر وارد عمل بعدی شده، به شکش اعتنا

نکند و اگر وارد عمل بعدی نشده، باید (بنابر

احتیاط واجب؛ آیت الله اردبیلی) طواف را اعاده کند؛

آیت الله خویی و آیت الله تبریزی.

مسئله ۴: ظن در اشواط طواف (م ۶۲۹)

۱. حکم ظن در نماز (یقین) را دارد؛ آیت الله

بهجت.

۲. حکم شک را دارد؛ بقیه مراجع.

مسئله ۵: وظیفه کثیر الشک (م ۶۲۸)

۱. اگر به حد وسواس رسیده، نباید اعتنا کند؛

آیت الله خویی.

۲. بنا را بر اقل گذاشته، طواف را تمام کند و سپس دوباره اعاده نماید و اگر کثرت شک به حد وسواس برسد اعتنا نکند؛ آیت‌الله زنجانی.
۳. به شکش اعتنا نکند؛ بقیه مراجع.

مسئله ۶: استمرار طواف در حال شک، تا اینکه

به یقین می‌رسد (م ۶۲۵ و س ۶۵۵)

۱. اشکال ندارد و صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری.
۲. بنا بر احتیاط واجب صحیح نیست؛ آیات عظام: خویی، تبریزی و فاضل.
۳. اگر به قصد رجاء و کشف وضعیت خودش ادامه دهد، صحیح است؛ آیات عظام: گلپایگانی، صافی، سبحانی و اردبیلی.
۴. اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می‌کند، می‌تواند طواف را ادامه دهد و اگر حجت شرعی پیدا کرد، طواف صحیح، وگرنه باطل است؛ آیت‌الله زنجانی.

گفتار هفتم: احکام طهارت بانوان در طواف

مسئله ۱: شرطیت استمرار جریان خون در سه

روز اول عادت (م ۴۴۱ توضیح المسائل مراجع)

۱. لازم نیست در سه روز اول حیض جریان

خون پشت سر هم باشد، ولی باید سه روز اول در

یک دهه باشد؛ آیت الله زنجانی.

۲. اگر سه روز اول حیض جریان خون مستمر

نباشد، بنا بر احتیاط واجب در روزهایی که خون می بیند

باید بین کارهای مستحاضه و تروک حیض جمع کند

و در روزهایی که خون نمی بیند، هم کارهایی که بر

حایض حرام است را ترک کند و هم عبادات خود را

به جا آورد؛ آیت الله گلپایگانی و آیت الله صافی.

۳. باید در سه روز اول حیض جریان خون پشت

سر هم باشد تا حیض محقق شود؛ بقیه مراجع.

مسئله ۲: نقاء متخلل (م ۴۴۴ توضیح المسائل مراجع)

اگر سه روز یا بیشتر خون ببیند و پاک شود و به

گمان پاکی اعمال را انجام دهد و دوباره قبل از ده

روز خون ببیند:

۱. اگر مجموع روزهایی که خون دیده و روزهایی که پاک بوده از ده روز تجاوز نکند، روزهایی که در وسط پاک بوده نیز حیض است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، بهجت، خامنه‌ای و نوری. (البته اگر خون دوم دارای نشانه‌های حیض بوده و یا در ایام عادت باشد؛ آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی)

۲. در ایام پاکی وسط بنا بر احتیاط واجب بین تروک حائض و عبادات مستحاضه جمع کند؛ آیات عظام: گلپایگانی، صافی و سیستانی.

۳. روزه‌های پاکی، حکم حیض را ندارد و عبادات در آن ایام صحیح واقع می‌شود؛ آیت‌الله مکارم و آیت‌الله زنجانی.

مسئله ۳: وظیفه مستحاضه کثیره در طواف و

نماز (س ۷۲۵)

۱. برای هر یک از طواف و نماز باید غسل کند، مگر آنکه از وقت غسل تا آخر نماز، خون قطع باشد، که البته وضو برای هر یک لازم است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، اردبیلی و نوری.

فصل دوم: طواف _____ ۷۵

۲. اگر خون مستمر باشد به گونه‌ای که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود، یک غسل کافی است؛ وگرنه اگر بعد از غسل، خون بیرون نزنند، برای نماز هم کافی است؛ و اگر بیرون زده باشد، به احتیاط واجب برای نماز، غسل لازم است؛
آیت‌الله سیستانی.

۳. علاوه بر اغسال یومیه، بنا بر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو، یک وضو بگیرد؛ آیت‌الله تبریزی و آیت‌الله فاضل.

۴. برای هر کدام غسل کند و وضو لازم ندارد مگر اینکه محدث به حدث اصغر باشد که احوط این است که وضو نیز بگیرد؛ آیت‌الله خویی.

۵. اگر بعد از غسل برای نماز یومیه خون نبینند، تجدید لازم نیست وگرنه برای هر کدام از طواف و نماز احتیاطاً یک غسل کند و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می‌شود و در نزدیک مسجد هم نمی‌تواند غسل کند، احتیاطاً موقع ورود به مسجد الحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.

۶. غیر از غسل‌های نماز، غسل دیگری واجب نیست و تنها باید (بنابر احتیاط؛ آیت‌الله مکارم) وضو بگیرد؛ آیت‌الله سبحانی.

۷. باید برای هر طواف علاوه بر غسل، وضو هم بگیرد و بدون تأخیر طواف کند و در مورد نماز طواف، چنانچه آن را بدون فاصله قابل توجهی از طواف به‌جا آورده باشد لازم نیست برای آن مجدداً اعمال مستحاضه را به‌جا آورد و الاً باید برای نماز طواف هم وظایف مستحاضه را تکرار کند، مگر در صورتی که اطمینان داشته باشد که پس از طواف تا پایان نماز، از وی خون بیرون نیامده است؛ آیت‌الله زنجانی.

مسئله ۴: ورود مستحاضه متوسطه و کثیره به

مسجدین (م ۵۶۱)

۱. رفتن به مسجدین برای مستحاضه جایز است، اگرچه غسل‌های واجبش را انجام نداده باشد؛ آیات عظام: امام خمینی، خویی، فاضل، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، اردبیلی و نوری.

۲. رفتن به مسجدین بدون غسل های واجب نماز (تنها در مستحاضه کثیره؛ آیت الله زنجانی و آیت الله مکارم) جایز نیست؛ آیت الله بهجت و آیت الله سبحانی.
۳. رفتن به مسجدین بدون غسل های واجب نماز بنا بر احتیاط واجب جایز نیست؛ آیت الله گلپایگانی و آیت الله صافی.

مسئله ۵: سن یأس (م ۷۲۶ و ۷۳۵ و م ۴۳۵)

توضیح المسائل مراجع)

۱. مطلقاً اتمام ۵۰ سال قمری است، (مگر اینکه خون صفات حیض و شرایط آن را داشته باشد؛ آیت الله مکارم)؛ آیت الله اردبیلی.
۲. مطلقاً اتمام ۶۰ سال قمری است؛ آیت الله سیستانی.

۳. تعیین سن یائسگی محل تأمل و احتیاط است، در این مسئله با رعایت شرایط، به مجتهد دیگر مراجعه کنید؛ آیت الله خامنه ای.

۴. اگر بین ۵۰ سال و ۶۰ سال قمری خون به صفات حیض باشد، بنا بر احتیاط بین احکام حائض و

مستحاضه جمع کنند و بعد از ۶۰ سال قمری، محکوم به استحاضه است؛ آیات عظام: خوبی، تبریزی و نوری.

۵. اگر ۵۰ سال قمری تمام شده و قرشیه نیست، حکم استحاضه را دارد و اگر اطمینان دارد که قرشیه است و یا در آن شک دارد، چنانچه در عادت یا یکی دو روز قبل از آن خون دیده و یا خون او اوصاف حیض را دارد، حکم حیض را دارد و سیده قسمی از اقسام قرشی است؛ آیت الله زنجانی.

۶. قرشیه اتمام ۶۰ سال و غیر قرشیّه اتمام ۵۰ سال قمری؛ بقیه مراجع.^۱

گفتار هشتم: احکام پوشش بانوان در طواف

مسئله ۱: حکم نمایان شدن قسمتی از مو یا بدن زن در حال طواف (س ۷۵۵)

طبق نظر همه مراجع در فرض سهو و جهل قصوری طواف او صحیح است؛ اما در فرض عمد و جهل تقصیری:

---

۱. ۶۰ سال قمری به سال شمسی حدود ۵۸ سال و ۷۸ روز و ۵۰ سال قمری به سال شمسی حدود ۴۸ سال و ۱۸۶ روز می شود.

۱. بنا بر احتیاط واجب طوافش صحیح نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، تبریزی، بهجت، صافی، اردبیلی و نوری.
۲. تنها در صورت جهل به حکم، طواف صحیح است؛ آیت الله خویی.
۳. صحیح است، هر چند معصیت کرده است؛ آیات عظام: فاضل، خامنه‌ای، زنجانی، سبحانی، سیستانی و مکارم.

مسئله ۲: حجاب زن در حال طواف (س ۷۵۴)

۱. با نماز فرق می‌کند و بنا بر احتیاط واجب (بنا بر فتوا؛ آیت الله اردبیلی و آیت الله سبحانی) تنها وجه و کفین در طواف استثنا شده است؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، بهجت، خامنه‌ای، مکارم و صافی.
۲. از آنجا که معمولاً طواف کننده در معرض دید ناظر محترم است، پوشاندن عورت بر مردها و تمام اندام - به جز وجه و کفین - بر بانوان، تکلیفاً واجب است؛ آیت الله زنجانی.
۳. با نماز فرق نمی‌کند و پوشاندن صورت برای

زن از نامحرم، بنا بر احتیاط واجب است و لکن باید به نحوی باشد که ساتر به صورت زن مسّ نشود؛ آیت‌الله خویی.

۴. احتیاط این است همان مقدار که در نماز پوشاندن آن واجب است در طواف نیز واجب است، ولی اگر قسمتی از موها یا بازو و ساق پا پیدا باشد طواف صحیح است؛ آیت‌الله سیستانی.

۵. در حال طواف برای زن حفظ از نامحرم و جوب نفسی دارد؛ آیت‌الله فاضل.

۶. با نماز فرقی نمی‌کند، جز اینکه در نماز می‌تواند صورت خود را بپوشاند، ولی در طواف واجب است صورت خود را بپوشاند؛ آیت‌الله نوری.

گفتار نهم: نیابت در طواف

مسئله: حکم نیابت در بعض اشواط طواف

(م ۶۱۸ و ۶۷۵ و ۶۸۳)

۱. نیابت صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی،

بهجت، خامنه‌ای و نوری.

۲. تنها اگر بعد از تجاوز از نصف معذور شده و عذرش بیماری است، نیابت صحیح است؛ آیت‌الله زنجانی.

۳. (اگر نتوان در باقیمانده اشواط مکلف را طواف داد؛ آیت‌الله مکارم) برای طواف کامل نایب بگیرد؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، تبریزی و صافی. (مگر بعد از شوط چهارم، که در این صورت احتیاط آن است که برای باقیمانده نایب بگیرد و بعد از زوال عذر خودش باقیمانده را به جا آورده و طواف را اعاده نماید؛ آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی)

۴. اگر شخص نصف طواف را انجام داده، نایب باید آن را تمام کند، وگرنه برای طواف کامل نایب بگیرد؛ آیت‌الله سبحانی.

۵. بنابر احتیاط واجب نایب هفت شوط به نیت اعم از تمام و اتمام انجام دهد؛ آیت‌الله اردبیلی.

۶. اگر از اول می‌داند که نمی‌تواند طواف را تمام کند (از ابتدا از انجام طواف مأیوس باشد؛ آیت‌الله فاضل) و نیز در صورت عجز از اتمام شوط چهارم،

باید برای طواف کامل نایب بگیرد؛ ولی اگر بعد از شوط چهارم باشد، می‌تواند برای بقیه نایب بگیرد؛ آیت‌الله سیستانی.

فصل سوم: نماز طواف

مسئله ۱: فاصله انداختن بین طواف و نماز

طواف (م ۷۷۷ و س ۸۲۰)

۱. لزوم موالات بین طواف و نماز طواف حکم تکلیفی است و نه وضعی؛ بنابراین با تأخیرِ نماز، اعاده طواف لازم نیست؛ آیات عظام: گلپایگانی، امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای، صافی، مکارم و نوری.

۲. لزوم موالات بین طواف و نماز آن حکم وضعی است و در صورت عدم مراعات عمدی، باید طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: خویی، زنجانی، سبحانی.

۳. لزوم موالات بین طواف و نماز آن حکم

وضعی است و در صورت عدم مراعات عمدی، به احتیاط واجب طواف را اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی، فاضل، سیستانی و اردبیلی.

مسئله ۲: مکان نماز طواف (م ۷۷۸ و ۷۷۹ و ۷۸۰)

الف) در اوقات امکان:

طبق نظر همه مراجع نماز طواف باید نزد مقام به جا آورده شود؛^۱ اما نسبت به خلف مقام:

۱. پشت مقام و یا یکی از طرفین آن باشد و مادامی که جلوتر از مقام نباشد صحیح است؛ آیت الله سبحانی.

۲. بنا بر احتیاط واجب پشت مقام باشد، به طوری که مقام بین او و کعبه قرار گیرد و هر چقدر نزدیکتر باشد بهتر است؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، بهجت و صافی.

۳. باید پشت مقام باشد، به طوری که مقام بین او و کعبه قرار گیرد؛ بقیه مراجع. (و در صورت عدم

---

۱. البته طبق نظر آیت الله نوری نزد مقام بودن نماز شرط نیست و در هر نقطه‌ای از مسجدالحرام نماز خوانده شود کافی است، هر چند هر چه به مقام نزدیکتر باشد بهتر است.

ایجاد زحمت برای دیگران نزدیک به مقام اقامه شود؛
آیت الله خامنه‌ای).

(ب) در اوقات ازدحام:

۱. اگر پشت مقام به نحوی که نزد مقام باشد، ممکن نشد، در یکی از طرفین آن نماز بخواند، به گونه‌ای که گفته شود نزد مقام نماز می‌خواند و اگر آن هم ممکن نشد، نزدیک‌تر از طرفین و پشت مقام را ملاحظه کند (بنابر احتیاط پشت مقام بخواند؛ آیت الله فاضل) و اگر سه طرف مساوی باشد، پشت مقام نماز بخواند؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی و صافی.

۲. نزدیک مقام اقامه شود و در صورت ازدحام و مزاحمت، در مسجدالحرام با فاصله پشت مقام به جا آورد؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. با عدم تمکن از خواندن نماز نزد مقام، در نزدیک‌ترین نقطه به مقام به جا آورد، چه پشت مقام و چه دو طرف آن؛ آیت الله سبحانی. (و اگر نشد، در هر جای مسجد بخواند کافی است؛ آیت الله اردبیلی).

۴. در صورت عدم تمکن و بعد مفرط، در یکی از دو جانب مقام نماز را به جا آورد و اگر نشد، مراعات الاقرب فالاقرب خلف مقام و دو طرف آن را با رعایت احتیاط به جمع در نماز کند و بلکه اعاده آن پس از تمکن از نماز در پشت سر، هر چند در آخر وقت امکان باشد؛ آیت الله بهجت.

۵. با مراعات الاقرب فالاقرب باید (بنابر احتیاط واجب؛ آیت الله تبریزی) پشت مقام به جا آورد؛ آیت الله خویی.

۶. بنابر احتیاط واجب هم در یکی از طرفین مقام و هم پشت مقام، ولی دورتر از آن به جا آورد و اگر هر دو ممکن نشد، هر کدام ممکن است و اگر هیچ کدام ممکن نیست، هر جای مسجد می تواند بخواند؛ آیت الله سیستانی.

۷. تا جایی که مزاحمت طواف کنندگان نباشد، عقب برود، اما باید پشت مقام بایستد؛ آیت الله زنجانی.

۸. می تواند در یکی از طرفین یا عقب تر از مقام بخواند؛ آیت الله مکارم.

مسئله ۳: تقدم زن بر مرد در مسجد الحرام و

محاذات آنان (م ۸۰۸)

۱. باید عدم تقدم و عدم محاذات رعایت شود، مگر اینکه این شرط حرجی باشد، یا به موالات بین طواف و نماز لطمه بزند، (و یا زن از اهل سنت باشد؛ آیت الله فاضل) که در این صورت، رعایت این شرط لازم نیست؛ آیت الله سبحانی.

۲. اگر حداقل یک وجب بین زن و مرد فاصله باشد، تقدم زن بر مرد و یا محاذات اشکال ندارد؛ آیت الله خامنه‌ای.

۳. عدم رعایت فاصله مرد با زن ضرری به صحت نماز نمی‌زند؛ بقیه مراجع.

مسئله ۴: حکم عاجز از قرائت صحیح در نماز

طواف به شرط آنکه در یادگیری مسامحه نکرده

باشد (م ۷۸۹ و ۷۹۱)

۱. به هر صورتی که می‌تواند بخواند و مجزی است و در صورت امکان کسی را بگمارد که نماز را به او تلقین کند و نایب گرفتن لزومی ندارد؛

آیات عظام: امام خمینی، خویی، تبریزی، فاضل، خامنه‌ای، زنجانی، مکارم و نوری.

۲. در صورتی که اقتدا کردن ممکن باشد، واجب است اقتدا کند و در غیر این صورت هر طوری می‌تواند بخواند؛ آیت‌الله بهجت.

۳. به هر نحوی که می‌تواند خودش بخواند و با جماعت هم بخواند؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.

۴. هر چند در یادگیری مسامحه کرده باشد، ولی اگر مقدار زیادی از سوره حمد را می‌تواند به‌طور صحیح بخواند، همان کافی است و اگر نمی‌تواند به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می‌تواند صحیح بخواند را به آن اضافه کند و اگر آن را هم نمی‌تواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یادگرفتن همه حمد نباشد، همان مقدار معتابه که یاد گرفته کافی است و اگر نمی‌تواند، هر مقدار از قرآن که صدق قرآن خواندن کند کافی است و اگر نمی‌تواند، تسبیح بگوید و سوره از جاهلی که نتواند یاد بگیرد ساقط است؛ آیت‌الله سیستانی.

فصل سوم: نماز طواف _____ ۸۹

۵. خودش به هر ترتیبی که می‌تواند به جا آورد و احتیاط آن است در صورت امکان به جماعت هم انجام دهد و نایب هم بگیرد؛ آیت‌الله سبحانی.

مسئله ۵: حکم ظن در رکعات نماز طواف

(م ۷۷۶)

۱. احتیاط واجب اعاده بعد از اتمام است؛ آیت‌الله

مکارم.

۲. ظن در رکعات معتبر است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۶: حکم ظن در افعال نماز طواف (م ۷۷۶)

۱. معتبر است؛ آیات عظام: گلپایگانی، فاضل و

اردبیلی.

۲. حکم شک را دارد؛ آیات عظام: خویی، تبریزی،

سیستانی و سبحانی.

۳. احتیاط شود؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت،

خامنه‌ای، صافی، زنجانی، مکارم و نوری.

فصل چهارم: سعی

گفتار اول: مکان سعی

مسئله ۱: سعی در مسعای جدید (س ۱۴۱۷)

۱. صحیح و مجزی است؛ آیات عظام: خامنه‌ای،

مکارم، زنجانی، سبحانی و نوری.

۲. اگر اطمینان پیدا کنند که کوه صفا و مروه تا

مسعای جدید امتداد داشته است، سعی در آنجا

مجزی است؛ آیت الله بهجت و آیت الله سیستانی.

مسئله ۲: سعی در طبقه فوقانی (م ۸۳۵ و ۸۵۶ و

۸۷۶)

۱. مجزی نیست؛ آیات عظام: سیستانی، زنجانی و

مکارم. (واگر از طبقه هم کف سعی و زیر زمین ممکن

نباشد، اشکال ندارد؛ آیت الله سبحانی).

۲. در طبقه دوم فعلی سعی محل اشکال است؛

آیت الله اردبیلی.

۳. اگر محرز نیست که بین صفا و مروه واقع

شده، مجزی نیست؛ بقیه مراجع.

مسئله ۳: سعی در طبقه زیرزمین (م ۸۳۶)

طبق نظر مراجع عظام سعی در طبقه زیرزمین با توجه

به اینکه بین کوه صفا و مروه است، صحیح است.

گفتار دوم: زمان سعی

مسئله ۱: تأخیر سعی تا شب (م ۸۳۹)

طبق نظر مراجع عظام می توان سعی را حتی بدون

عذر تا شب به تأخیر انداخت.

مسئله ۲: تأخیر سعی تا روز بعد (م ۸۴۰ و

س ۸۶۱)

۱. بدون عذر باید قبل از سعی، طواف و نماز آن

را اعاده کند؛ آیات عظام: خوبی، زنجانی و سبحانی..

۲. بدون عذر قبل از سعی، طواف و نماز آن را

بنابر احتیاط اعاده کند؛ آیات عظام: تبریزی،^۱ سیستانی و اردبیلی.

۳. تأخیر جایز نیست، اما طواف و نماز اعاده ندارد؛ بقیه مراجع.

گفتار سوم: کیفیت سعی

مسئله ۱: سعی بر روی محمل یا سواره (م ۸۳۰)

و آراء المراجع، ج ۱، ص ۴۲۰)

۱. جایز است مطلقاً، هرچند راه رفتن افضل است؛

آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، فاضل، بهجت و مکارم.

۲. در حال اختیار و توانایی باید خودش وسیله را

راه ببرد؛ آیات عظام: خامنه‌ای، زنجانی، صافی و سبحانی.

۳. اگر خودش وسیله را حرکت می‌دهد و یا

اینکه می‌تواند وسیله را نگه دارد، بدون اینکه برای

نگهداشتن از شخصی که حرکتش می‌دهد

درخواست کند جایز است؛ آیت‌الله سیستانی.

(ملحقات مناسک، ص ۲۱۰)

---

۱. البته آیت‌الله تبریزی در س ۸۶۱ بنابر احتیاط و در م ۸۴۰ بنابر فتوا فرموده‌اند.

۴. اگر با اختیار خود نشسته جایز است؛ آیت‌الله خویی. (صراط النجاة، ص ۲۲۹)

مسئله ۲: موالات در سعی (س ۸۸۴ و آراء المراجع، ج ۲، ص ۱۵۴)

۱. موالات در سعی لازم نیست؛ آیت‌الله گلپایگانی.
 ۲. در غیر شوط اول، لازم نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای و نوری.

۳. بنابر احتیاط (باید؛ آیت‌الله زنجانی و آیت‌الله صافی) در تمامی اشواط موالات مراعات شود؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، فاضل، سیستانی، مکارم، سبحانی و اردبیلی.^۱

مسئله ۳: نشستن در بین صفا و مروه در هنگام سعی (م ۸۳۸)

۱. بدون عذر احوط ترک آن است؛ آیت‌الله بهجت.
 ۲. بنابر احتیاط واجب به مقداری باشد که موالات عرفیه به هم نخورد؛ آیات عظام: خویی، فاضل، تبریزی، مکارم، سبحانی و اردبیلی.

---

۱. البته کسانی که معتقد به وجوب موالات هستند در مواردی رعایت این شرط را استثناء کرده‌اند.

۳. مطلقاً جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، خامنه‌ای، صافی و نوری.

۴. برای رفع خستگی جایز است، هر چند طولانی شود، ولی پس از رفع خستگی، بلافاصله سعی را ادامه دهد؛ آیت‌الله زنجانی و آیت‌الله سیستانی. (ملحقات مناسک، ص ۲۱۲)

گفتار چهارم: احکام شک و خلل در سعی و قطع آن

مسئله ۱: زیاد کردن در سعی از روی فراموشی (م ۸۴۴)
طبق نظر همه مراجع زیاد کردن از روی فراموشی چه کمتر از یک شوط یا بیشتر، به صحت سعی ضرر نمی‌زند.

مسئله ۲: زیاد کردن در سعی از روی جهل (س ۸۶۶ و ۸۷۱)

۱. محل اشکال است؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل و نوری.

۲. اشکال دارد، مگر آنکه جاهل قاصر باشد؛ آیت‌الله سیستانی.

۳. به صحت سعی ضرر نمی‌زند؛ بقیه مراجع

مسئله ۳: علم به نقصان سعی بعد از تقصیر

عمره تمتع (س ۸۶۳)

۱. سعی را اتمام کند و اعاده تقصیر لازم نیست؛

آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، اردبیلی و نوری.

۲. سعی را اتمام و تقصیر را اعاده کند؛ آیات

عظام: خویی، بهجت، زنجانی و سبحانی.

۳. سعی را اتمام و بنابر احتیاط تقصیر را اعاده

کند؛ آیات عظام: گلپایگانی، فاضل، تبریزی، سیستانی،

مکارم و صافی.

* البته طبق نظر برخی از مراجع کفارہ نیز لازم

است.

مسئله ۴: قطع سعی و از سرگیری آن (س ۸۷۳)

۱. اشکال دارد؛ امام خمینی.

۲. با اعتقاد به جواز از سرگرفتن مجزی است؛

آیت‌الله خویی.

۳. اگر بعد از فوت موالات باشد صحیح است،

وگرنه اشکال دارد؛ آیت‌الله اردبیلی؛ (مگر آنکه جاهل

قاصر باشد که صحیح است؛ آیت‌الله سیستانی)

۴. اگر از آنچه انجام داده منصرف شده و پس از فوت موالات شروع کرده، اشکال ندارد؛ ولی اگر نصف سعی را انجام داده، احتیاطاً آن را به هفت برساند و سعی را به عنوان تکلیف فعلی انجام دهد؛ آیت الله سبحانی.

۵. سعی جدید اشکال ندارد؛ بقیه مراجع.

مسئله ۵: استمرار سعی با حالت شک (س ۸۸۶ و

آراء المراجع، ج ۲، ص ۹۵)

۱. سعی صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی،

بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، سبحانی و نوری.

۲. با شک در عدد اشواط سعی باطل می‌شود و

باید اعاده کند؛ آیت الله خویی و آیت الله زنجانی.

۳. بنابر احتیاط واجب اعاده کند؛ آیت الله تبریزی و

آیت الله فاضل.

۴. اگر به رجاء کشف حال ادامه داده صحیح

است؛ آیات عظام: گلپایگانی، صافی، مکارم و اردبیلی.

فصل پنجم: وقوفین

مسئله ۱: بیتوته شب عید تا طلوع فجر در

مشعر(م ۹۷۹)

۱. بودن مقداری از شب تا طلوع فجر واجب

است؛ آیت الله سیستانی.

۲. واجب است؛ آیت الله گلپایگانی و آیت الله صافی.

۳. بنا بر احتیاط واجب، لازم است؛ آیات عظام:

امام خمینی، فاضل، بهجت، خامنه‌ای، مکارم، سبحانی،

اردبیلی و نوری.

۴. واجب نیست، هر چند مطابق احتیاط است؛

آیات عظام: خویی، تبریزی و زنجانی.

مسئله ۲: وقوف در مشعر از طلوع فجر تا طلوع

آفتاب روز عید (م ۹۷۹ و ۹۸۲)

۱. واجب است از طلوع فجر تا طلوع آفتاب در مشعر بماند؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، تبریزی، صافی، مکارم و سبحانی؛ و تا کمی قبل از طلوع آفتاب؛ امام خمینی، فاضل، خامنه‌ای، اردبیلی و نوری.
۲. بنابر احتیاط واجب ماندن تا طلوع آفتاب واجب است؛ آیت الله بهجت.

۳. مقدار واجب وقوف اختیاری مشعر، مسما‌ی وقوف بین الطلوعین است و مقدار رکن وقوف، مسما‌ی وقوف بین غروب (زوال حمره مشرقیه) روز نهم تا طلوع خورشید روز عید است؛ آیت الله زنجانی.
۴. واجب وقوف قسمتی از شب تا طلوع آفتاب است و رکن، وقوف فی الجملة از آن است؛ آیت الله سیستانی.

مسئله ۳: زمان کوچ شبانه معذورین و بانوان از

مشعر به منا (م ۹۸۳)

۱. باید بعد از نیمه شب حرکت کنند، اما در صورت اضطرار، حرکت قبل از نیمه شب اشکالی ندارد و

فصل پنجم: وقوفین _____ ۱۰۱

وقوف اضطراری کفایت می‌کند؛ آیت‌الله سبحانی.

۲. بنابر احتیاط واجب بعد از نیمه‌شب حرکت

کنند؛ امام خمینی.

۳. می‌توانند قبل از نیمه‌شب حرکت کنند؛ بقیه مراجع.

مسئله ۴: بازگشت همراهان معذورین به مشعر

برای درک بین الطلوعین (م ۹۸۳)

۱. در صورت امکان (بنابر احتیاط؛ آیت‌الله مکارم) باید

برگردند؛ آیات عظام: گلپایگانی، فاضل، زنجانی و صافی.

۲. کسانی که ناچارند همراه معذورین باشند، اگر

بتوانند ولو یک لحظه قبل از طلوع آفتاب به مشعر

برگردند؛ باید برگردند و در فرض عجز، اگر بتوانند

قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند باید برگردند.

آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی.

۳. اگر معذورین نیازی به اینها ندارند، برگردند؛

آیت‌الله سیستانی.

۴. اگر معذورین نیازی به اینها ندارند، به احتیاط

واجب برگردند؛ اما کسانی که حج آنها نیابی است،

چنانچه با معذورین به منا رفتند برای درک وقوف

اختیاری به مشعر برگردند؛ آیت الله سبحانی.

۵. لازم نیست برگردند؛ بقیه مراجع.^۱

مسئله ۵: ترک عمدی وقوف بین الطلوعین

مشعر (م ۹۸۴)

حکم کسی که وقوف شبانه را در مشعر درک کرده، ولی عمداً وقوف بین الطلوعین را ترک نموده، با فرض درک وقوف عرفات:

۱. حج او صحیح است؛ آیات عظام: گلبایگانی،

بهجت، زنجانی، سیستانی، مکارم و صافی.

۲. باید حج را اعاده کند؛ آیت الله فاضل و آیت الله

خامنه‌ای؛ مگر اینکه جاهل باشد، که در این صورت

حج او صحیح است؛ آیت الله خویی و آیت الله تبریزی.

۳. بنابر احتیاط حج را اعاده کند؛ آیات عظام: امام

خمینی، سبحانی و نوری.

۴. احتیاط واجب آن است که اعمال واجب حج

تمتع و عمره مفرده را به قصد ما فی الذمه به جا

۱. باید توجه داشت که در مورد نیابت معذورین بین فقها اختلاف

است، که به آن مسئله مراجعه شود.

فصل پنجم: وقوفین _____ ۱۰۳

آورد و در سال بعد نیز چنانچه شرایط استطاعت را داراست، یا حج از قبل بر او مستقر شده است، حج را اعاده کند؛ آیت الله اردبیلی.^۱

---

۱. عده‌ای از مراجع عظام در برخی از صور کفاره را لازم دانسته‌اند؛ جهت اطلاع از حکم آن به مناسک محشی مراجعه شود.

فصل ششم: اعمال روز عید قربان

گفتار اول: ترتیب اعمال

مسئله: رعایت ترتیب اعمال عید قربان

(م ۱۱۳۹ و ۱۱۴۰)

طبق نظر همه مراجع رعایت نکردن ترتیب، (رمی - ذبح - حلق یا تقصیر) چنانچه از روی غفلت، سهو یا جهل باشد، نیاز به اعاده ندارد؛ اما حکم ترتیب اعمال بدین شرح است:

۱. ترتیب لازم است و در صورت عدم رعایت، باید اعاده شود؛ آیات عظام: زنجانی، سبحانی و اردبیلی.
۲. بنابر احتیاط ترتیب لازم است و در صورت عدم رعایت، در صورت امکان بنابر احتیاط اعاده شود؛

- آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی، فاضل، صافی و نوری.
۳. ترتیب لازم است و اگر رعایت نکنند، گناه کرده، ولی عملش صحیح است؛ آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای و مکارم.
۴. اگر قربانی را در جایی که ذبح و قربانی در آن مجزی است تهیه کرده باشد، می‌تواند قبل از ذبح حلق یا تقصیر کند؛ آیت‌الله سیستانی.
۵. واجب است ذبح بعد از رمی باشد و بنا بر احتیاط حلق و تقصیر بعد از آن؛ آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی.

گفتار دوم: رمی

- مسئله ۱: رمی جمرات در توسعه عرضی (س ۱۴۲۴)
۱. اگر بتواند جای جَمَره قدیمی را بشناسد، باید همان‌جا را رمی کند، و اگر شناختن جای جمره قدیمی یا رمی آن برای او مشقت داشته باشد، (وسط دیوار جدید را که مشتمل بر ستون سابق است، رمی کند؛ آیت‌الله تبریزی) هر جای جمره فعلی را رمی کند کافی است؛ آیت‌الله خامنه‌ای.

فصل ششم: اعمال روز عید قربان _____ ۱۰۷

۲. اگر بتواند جای جمره قدیمی را بشناسد، باید همان جا را رمی کند و اگر میسور نباشد، به احتیاط واجب باید رمی را تکرار کند، مگر مقداری که مستلزم حرج یا ضرر است؛ آیت الله سیستانی.

۳. رمی هر جای جمره، غیر از مقداری از دیوار که خارج از حدود منا است کافی است، ولی اصابت به ستون شرط نیست و رمی باید با هدف گیری فضا همراه باشد؛ آیت الله سبحانی.

۴. سنگ باید به حوضچه بیفتد؛ هر چند بزرگتر از سابق شده باشد و اگر به دیوار بزند تا به حوضچه بیفتد کافی است؛ آیت الله مکارم.

۵. (اگر ممکن نیست سؤال شود که جمره از کجا زیاد شده؛ آیت الله بهجت.) رمی هر قسمت از جمرات کافی است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۲: رمی جمرات از طبقه دوم (م ۱۲۸۴)

۱. خلاف احتیاط است؛ آیات عظام: خوئی،

گلپایگانی، تبریزی، سیستانی و صافی.

۲. هنگام ازدحام جمعیت جایز است؛ آیت الله مکارم.

۳. جایز و کافی است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۳: رمی شبانه جمره (م ۱۰۱۸ و ۱۲۵۷)

۱. معذورین می توانند در هر وقت شب، شب قبل یا شب بعد، رمی کنند؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، خامنه‌ای، صافی، مکارم و نوری.
۲. معذورین تنها می توانند شب قبل از آن روز رمی کنند؛ آیات عظام: خویی، تبریزی و سبحانی (و در شب بعدی احتیاطاً رمی نکنند؛ آیت‌الله اردبیلی)
۳. معذورین می توانند شب قبل از آن روز رمی کنند؛ اما در شب بعد، احتیاط واجب این است که تا طلوع آفتاب به تأخیر بیندازند، اگر می دانند روز بعد (روز یازدهم) می توانند قضا نمایند؛ آیت‌الله بهجت.
۴. معذورین می توانند شب قبل از آن روز رمی کنند و اگر نتوانستند، رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند؛ آیت‌الله گلپایگانی.
۵. کسانی که شب از ماندن در مشعر معذور بودند، مثل زنان و بیماران می توانند همان شب عید رمی کنند؛ ولی پرستاران و همراهان آنها باید روز رمی کنند، مگر اینکه نیاز مستمر در طول روز به آنها باشد؛ آیت‌الله سیستانی.

فصل ششم: اعمال روز عید قربان _____ ۱۰۹

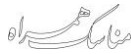
۶. عده‌ای از معذورین باید در شب قبل رمی کنند و بنابر احتیاط رمی روزانه برای آنها کافی نیست، که این افراد عبارتند از: کسانی که رمی روزانه برای آنها ممکن نیست یا ضرر اساسی دارد و یا می‌ترسند با خطر جدی روبرو شوند. و عده‌ای از معذورین می‌توانند در شب قبل رمی کنند، که بانوان، کودکان، ضعفاء، کسانی که رمی روزانه برای آنان مشقت دارد و کسانی که جهت تهیه ارزاق عمومی از رمی روزانه معذورند از این جمله‌اند؛
آیت‌الله زنجانی.

مسئله ۴: تخییر معذورین بین رمی شبانه و

نیابت در روز (م ۱۲۵۷ و س ۱۲۸۶)

افرادی که نمی‌توانند جمرات را در روز رمی کنند، باید در شب رمی کنند، یا می‌توانند در روز نایب بگیرند؟

۱. می‌توانند نایب بگیرند؛ امام خمینی و آیت‌الله نوری
۲. معذور از رمی روزانه باید نایب بگیرد و نمی‌تواند در شب رمی کند؛ مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منا معذور باشند؛ آیت‌الله سیستانی.

۳. باید (بنابر احتیاط واجب؛ آیت‌الله فاضل) شب رمی نماید؛ بقیه مراجع.

مسئله ۵: شک در عدد رمی بعد از انصراف از آن و قبل از قربانی (م ۱۰۱۰)
 ۱. بنابر احتیاط در شک در نقیصه، تدارک کند؛ امام خمینی و آیت‌الله فاضل.

۲. به شک خود مطلقاً اعتنا نکند؛ آیت‌الله بهجت.
 ۳. اگر بعد از صدق عرفی فراغ باشد اعتنا نکند؛ آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله اردبیلی.

۴. اگر احتمال بدهد هنگام عمل به رعایت عدد توجه داشته اعتنا نکند؛ آیت‌الله زنجانی.
 ۵. اگر شک در نقیصه کند باید برگردد و نقیصه را تمام کند؛ بقیه مراجع.

مسئله ۶: اذن در رمی از طرف معذورین (م ۱۲۷۰ و ۱۲۷۳)

۱. اگر نایب از رفع عذر معذور مأیوس باشد و یا نتواند اذن بگیرد، اذن معتبر نیست؛ آیات عظام امام خمینی، فاضل، خامنه‌ای، زنجانی و نوری

فصل ششم: اعمال روز عید قربان _____ ۱۱۱

۲. استنباه باید با اجازه معذور باشد و اگر نتواند اذن بدهد، ولیّ یا شخص دیگری از طرف او به جا آورد و در سال بعد خودش نایب بگیرد؛ آیت الله مکارم (اما اگر نتواند اذن بگیرد، اذن معتبر نیست و احتیاط آن است که با وجود ولی شرعی، دیگری بدون اذن او به جا نیاورد؛ آیت الله سبحانی)

۳. اگر قطع به رضایت داشته باشد اذن لازم نیست؛ آیت الله بهجت.

۴. استنباه بدون اذن گرفتن تحقق پیدا نمی کند، مگر اینکه از نایب گرفتن هم عاجز باشد مثل بی هوش و طفل غیر ممیز؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، تبریزی، سیستانی، صافی و اردبیلی.

گفتار سوم: حلق و تقصیر

مسئله ۱: اکتفا به ناخن گرفتن در تقصیر

(م ۸۸۸)

۱. بنابر احتیاط واجب به ناخن گرفتن اکتفا نشود؛ آیت الله مکارم و آیت الله اردبیلی و اگر خواست ناخن بگیرد، پس از کوتاه کردن مو باشد؛

آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله سبحانی.

۲. ناخن گرفتن در تقصیر کافی است، هر چند بهتر است به آن اکتفا نشود؛ بقیه مراجع.

مسئله ۲: کفایت حلق و چیدن موی محرم

دیگر، قبل از تقصیر خود (م ۱۱۴۶ و ۱۱۶۰)

طبق نظر همه مراجع حکم تکلیفی حلق و چیدن موی دیگری قبل از تقصیر حرمت است و حکم ناخن گرفتن دیگری قبل از تقصیر عدم حرمت است؛ اما حکم وضعی کفایت این حلق و چیدن موی: ۱. کافی است؛ آیات عظام: امام خمینی، بهجت، خامنه‌ای و نوری.

۲. کافی نیست؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، سیستانی

و سبحانی.

۳. بنا بر احتیاط واجب کافی نیست؛ آیات عظام:

گلپایگانی، فاضل، مکارم، صافی و اردبیلی.

۴. کافی است، مگر اینکه حاجی با توجه به

حرمت حلق محرم، از او بخواهد که او را حلق نماید، که در این صورت بنا بر احتیاط کافی نیست؛

آیت‌الله زنجانی.

فصل ششم: اعمال روز عید قربان _____ ۱۱۳

مسئله ۳: سر تراشیدن بین عمره تمتع و حج

(م ۸۹۳ و س ۹۱۲)

۱. جایز است؛ آیات عظام: فاضل، زنجانی و

سیستانی.

۲. جایز نیست؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای،

سبحانی، و نوری.

۳. بنا بر احتیاط واجب ترک شود؛ آیات عظام:

گلپایگانی، بهجت، مکارم و صافی.

۴. اگر عمره تمتع در ماه شوال باشد، تراشیدن تا سی

روز بعد از عید فطر جایز است؛ و بعد از آن بنا بر

احتیاط ترک شود؛ آیات عظام: خویی، تبریزی و اردبیلی.

مسئله ۴: حلق در سفر اول حج برای مردان

(م ۱۱۲۰)

۱. باید حلق کند؛ آیت الله سبحانی و آیت الله اردبیلی.

(البته اگر حجة الاسلام او باشد؛ آیت الله زنجانی).

۲. به احتیاط واجب باید حلق کند؛ آیات عظام:

امام خمینی، گلپایگانی، خامنه‌ای، سیستانی و صافی.

۳. تقصیر جایز است؛ هر چند حلق، مستحب و

افضل است؛ آیات عظام: خویی، فاضل، تبریزی، بهجت، مکارم، و نوری.^۱

مسئله ۶: تأخیر حلق یا تقصیر از روز عید

(م ۱۱۳۱)

۱. تأخیر تا آخر ایام تشریق جایز است؛ آیات

عظام: امام خمینی، فاضل، مکارم، صافی و اردبیلی.

۲. حلق در روز است و در صورت تأخیر، شب

هم مجزی است؛ آیت الله بهجت.

۳. احتیاط واجب آن است که در روز عید باشد

و اگر به جا نیارد شب یازدهم یا بعد آن به جا

آورد؛ آیت الله خامنه‌ای.

۴. تأخیر تا آخر ذی حجه جایز است؛ آیت الله

سیستانی و آیت الله زنجانی.

۵. بنابر احتیاط واجب باید در روز عید باشد؛

آیت الله نوری و اگر تأخیر انداخت، (تا غروب روز

سیزدهم؛ آیت الله سبحانی) تا آخر ذی حجه وقت دارد؛

آیت الله خویی و آیت الله تبریزی.

---

۱. بنابر نظر آیات عظام: زنجانی، سبحانی و اردبیلی اگر با ماشین

ته‌زن هم بزند، کفایت از حلق می‌کند.

فصل ششم: اعمال روز عید قربان _____ ۱۱۵

مسئله ۷: حلق و تقصیر شبانه بعد از روز عید

(م ۱۱۴۳)

۱. بنابر احتیاط واجب حلق و تقصیر در شب جایز نیست؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، تبریزی، مکارم، سبحانی و صافی.
۲. احتیاط واجب آن است که در روز عید باشد و اگر به جا نیورد شب یازدهم یا بعد آن به جا آورد؛ آیت الله خامنه‌ای.
۳. حلق در شب کفایت می‌کند؛ بقیه مراجع.

گفتار چهارم: قربانی

مسئله ۱: ایمان ذابح (م ۱۰۴۲)

۱. بنابر احتیاط واجب باید ذابح مومن (شیعه دوازده امامی) باشد، بلکه خالی از قوت نیست؛ امام خمینی.
۲. اگر از او خصوص ذبح را خواسته باشد، لازم نیست مومن باشد و خودش باید قصد قربانی و قربت کند؛ آیات عظام: فاضل، خامنه‌ای و نوری.
۳. ایمان در ذبح شرط نیست و اسلام کافی است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۲: تثلیث قربانی (م ۱۰۴۰)

تثلیث قربانی یعنی اینکه حاجی قربانی را سه قسمت کرده و مقداری از آن را صدقه و مقداری را هدیه و مقدار دیگر را خود مصرف نماید.

۱. تثلیث واجب است؛ آیت الله گلپایگانی و آیت الله

صافی.

۲. بنابر احتیاط تثلیث واجب است؛ آیات عظام:

خویی، تبریزی و بهجت.

۳. تثلیث واجب نیست؛ بقیه مراجع.^۱

مسئله ۳: تاخیر عمدی قربانی و حکم حلق و

تقصیر قبل از انجام آن (م ۱۱۱۰ و ۱۱۴۲)

۱. می تواند (اگر قربانی در روز عید ممکن نباشد؛

آیت الله خویی (صراط النجاة، ج ۱، ص ۲۳۷) و آیت الله

تبریزی - اگر قربانی را در منا تهیه کرد؛ آیت الله سیستانی)

حلق یا تقصیر کند؛ آیت الله گلپایگانی و آیت الله صافی.

۱. نسبت به تفصیلات در مورد وجوب یکی از این سه عمل و صورت

تعذر از رساندن به فقیر و گرفتن وکالت از او و ضمانت حصه

فقیر به مناسک محشی مراجعه فرماید.

۲. نباید حلق را از روز عید به تاخیر بیندازد؛

آیت الله بهجت و آیت الله نوری.

۳. بنا بر احتیاط باید در روز عید حلق یا تقصیر

نماید؛ آیت الله خامنه‌ای.

۴. بنا بر احتیاط نمی‌تواند تقصیر کند، بلکه باید

ترتیب بین قربانی و تقصیر و اعمال پس از آن را

مراعات کند؛ وگرنه هر چند عمل او باطل نیست،

ولی گناه کرده است؛ آیت الله مکارم.

۵. باید بعد از قربانی، حلق یا تقصیر نماید؛

آیت الله زنجانی؛ ولی حلق از غروب روز سیزدهم به

تاخیر نیفتد؛ آیت الله سبحانی.

۶. بنا بر احتیاط واجب (مگر در فرض اضطرار یا

حرج؛ آیت الله فاضل) حلق نکند و بعد از قربانی، حلق

یا تقصیر نماید؛ امام خمینی.

۷. اگر تاخیر تا روز دوازدهم باشد، باید حلق را

بعد از قربانی انجام دهد و اگر از روز دوازدهم نیز

تاخیر می‌افتد، می‌تواند حلق نماید؛ آیت الله اردبیلی.

فصل هفتم: بیتوته در منا

مسئله ۱: مقدار واجب در بیتوته (م ۱۲۲۰ و ۱۲۲۴)

۱. باید نیمه اول شب را بیتوته کند؛ آیات عظام:

امام خمینی، گلپایگانی، بهجت، صافی و نوری.

۲. مخیر است بین بیتوته در نیمه اول یا دوم

شب؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، فاضل، خامنه‌ای،

سیستانی، مکارم و اردبیلی.

۳. می‌تواند از سر شب تا نیمه شب را بیتوته کند

و یا اگر نصف اول در منا نبوده، باید به نحوی به

منا برگردد که پیش از طلوع فجر به منا بیاید تا فجر

طلوع کند؛ آیت‌الله سبحانی.

۴. در شب یازدهم مخیر است از سر شب تا

نیمه شب را بیتوته کند و یا اینکه هنگام طلوع فجر در منا حضور داشته باشد و در شب دوازدهم و همچنین شب سیزدهم - بر کسی که واجب است - باید از غروب تا طلوع خورشید روز بعد در منا بماند؛ آیت الله زنجانی.

مسئله ۲: محاسبه نیمه شب برای بیتوته (م ۱۲۲۶)

۱. بنابر احتیاط واجب از مغرب شرعی تا طلوع آفتاب حساب می شود؛ امام خمینی و آیت الله نوری.
۲. بنابر احتیاط نیمه اول شب را از غروب شرعی تا طلوع آفتاب و نیمه دوم را از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب کند؛ آیت الله اردبیلی.
۳. برای بیتوته نیمه اول شب احتیاط به این است که شب تا طلوع آفتاب حساب شود و برای بازگشتن قبل از نیمه شب به منا، احتیاط به این است که شب تا طلوع فجر حساب شود؛ آیت الله زنجانی.

۴. نیمه شب در منا از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می شود؛ بقیه مراجع.

مسئله ۳: حکم خروج از منا و بازگشت قبل از

ظهر روز دوازدهم (م ۲۳۷ و ۱۲۳۸ و ۱۲۴۹)

الف) خروج، قبل از طلوع آفتاب باشد:

۱. باید برای نفر بعد از ظهر به منا برگردد؛ آیات

عظام: خوبی، تبریزی و صافی.

۲. باید در منا می ماند، ولی حالا که کوچ کرده،

لازم نیست قبل از ظهر به منا برگردد؛ آیت الله

زنجانی.

۳. باید - هر چند بعد از ظهر - به منا برگردد، تا

کوچ از منا قبل از غروب روز دوازدهم و یا بعد از

رمی روز سیزدهم تحقق پیدا کند؛ آیت الله سیستانی.

۴. در صورت امکان باید قبل از ظهر به منا

برگردد، تا فریضه نفر را بعد از ظهر انجام دهد، مگر

در صورت اضطرار؛ آیت الله سبحانی.

۵. بنا بر احتیاط واجب قبل از ظهر برگردد؛

آیت الله فاضل.

۶. لازم نیست قبل از ظهر برگردد، هر چند اگر

قبل از ظهر بیاید، نمی تواند قبل از ظهر کوچ کند؛

بقیه مراجع.

ب) خروج، بعد از طلوع آفتاب باشد:

۱. باید برای تحقق نفر بعد از ظهر برگردد؛ آیات

عظام: گلپایگانی، تبریزی و صافی.

۲. بنابر احتیاط واجب برای تحقق نفر بعد از ظهر

برگردد؛ آیات عظام: فاضل، بهجت و مکارم.

۳. هر چند خروج از منا جایز نبوده است، ولی

لازم نیست قبل از ظهر به منا برگردد؛ امام خمینی،

خامنه‌ای، صافی، اردبیلی و نوری.

۴. اگر می‌تواند قبل از ظهر به منا برگردد، باید

برگردد؛ وگرنه بر او چیزی نیست؛ آیت‌الله خویی.

۵. باید در صورت امکان قبل از ظهر به منا

برگردد، وگرنه بعد از ظهر برگردد، تا فریضه

نفر را انجام دهد، مگر در صورت اضطرار؛

آیت‌الله سبحانی.

۶. اگر وسایل خود را در منا گذاشته، باید به منا

برگردد، ولی اگر با وسایل کوچ کرده، لازم نیست

برگردد، هر چند جایز نیست بدون عذر با وسایل

کوچ کند؛ آیت‌الله زنجانی.

۷. اگر در منا متعلقاتی (مثل اثاث و وسایل) داشته باشد که مستلزم برگشتن باشد، می‌تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منا بیرون رود، ولی - چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر - باید برگردد و قبل از غروب یا روز بعد کوچ کند و اگر متعلقاتی ندارد، بنابر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج شود، گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد به احتیاط واجب باید - چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر - برای نفر بازگردد؛ آیت‌الله سیستانی.

فصل هشتم: طواف نساء

مسئله ۱: نیت نایب در طواف نساء (م ۱۱۲)

طبق نظر همه مراجع نایب در طواف نساء باید قصد منوب عنه نماید و انجام آن به قصد مافی الذمه نیز کفایت می کند.

مسئله ۲: تقدیم طواف نساء بر تقصیر (م ۸۹۸ و

۹۰۸)

۱. مقدم شدن طواف نساء بر تقصیر در عمره مفرده در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل مجزی است؛ آیت الله بهجت.

۲. باید (بنابر احتیاط واجب آیات عظام: سیستانی، مکارم و اردبیلی) بعد از تقصیر، طواف نساء اعاده شود و

بدون آن، حرمت نساء باقی است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۳: اکتفا به یک طواف نساء برای چند

عمره (م ۱۲۰۳)

۱. می توان به یک طواف اکتفاء کرد؛ آیات عظام:

امام خمینی، گلپایگانی، مکارم و نوری.

۲. بنا بر احتیاط، برای هر کدام یک طواف نساء

انجام دهد؛ آیات عظام: فاضل، بهجت، سیستانی و

سبحانی.

۳. هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد؛ آیات

عظام: خویی، تبریزی، زنجانی، صافی و اردبیلی.

۴. واجب است برای هر عمره مفرده جداگانه

طواف نساء به جا آورد، اگرچه تحلل با طواف نساء

واحد بعید نیست؛ آیت الله خامنه‌ای.

مسئله ۴: دایره حرمت تمتعات قبل از طواف

نساء (م ۱۱۸۲ و ۱۲۰۵)

۱. مطلق تلذذ حرام است، ولی عقد کردن، شهادت

دادن و خواستگاری کردن اشکال ندارد؛ آیت الله

زنجانی. ولی در عمره مفرده بنا بر احتیاط باید از عقد

فصل هشتم: طواف نساء _____ ۱۲۷

کردن، شهادت دادن و خواستگاری کردن پرهیز شود؛

آیت الله سیستانی. (ملحقات مناسک، ص ۲۶۴)

۲. نزدیکی با زن و بنا بر احتیاط واجب سایر

استمتاعات حرام است، ولی عقد کردن و شهادت دادن

بر آن و خواستگاری اشکالی ندارد؛ آیت الله اردبیلی.

۳. تنها نزدیکی با زن حرام است؛ آیت الله خویی و

آیت الله تبریزی.

۴. مطلق تلذذ و بنا بر احتیاط واجب عقد و

خواستگاری کردن و شهادت دادن بر آن حرام

است؛ بقیه مراجع.

فصل نهم: نیابت

مسئله ۱: نیابت معذور با عذر طاری^۱

(م ۱۰۷ و س ۱۵۹ و ۱۶۰)

۱. محل اشکال است؛ امام خمینی.
۲. اگر عذر او منجر به نقص بعضی از اعمال حج نشود، نیابت او صحیح است، و اگر موجب نقص شود، بطلان اجاره بعید نیست و احوط آن است که حج برای منوب‌عنه اعاده شود و در مورد اجرت با منوب‌عنه مصالحه شود؛ آیت‌الله خامنه‌ای.
۳. در عذر طاری حکم نایب مثل حکم منوب‌عنه

---

۱. اگر نایب هنگام قبول نیابت معذور نباشد، ولی بعد از استیجار معذور شود، این عذر را عذر طاری می‌گویند.

است، که در بعضی موارد حج صحیح و گاهی باطل است. بنابراین نیابت در انجام بعضی از واجبات حج که ترک عمدی آن موجب بطلان نیست، مانند طواف نساء و بیتوته و رمی روز یازدهم و دوازدهم اشکال ندارد؛ آیت‌الله سیستانی.

۴. صحیح و کافی است؛ بقیه مراجع.

مسئله ۲: وظیفه نایب در تقلید (م ۱۴۸)

۱. در نیابت از میت به وظیفه خودش عمل کند و در نیابت از حی فی‌الجمله احتیاط کند؛ آیت‌الله بهجت.

۲. در نیابت از حی و میتی که وصیت کرده طبق تقلید منوب‌عنه عمل کند و در نیابت از میتی که وصیت نکرده طبق وظیفه خودش؛ آیت‌الله خوئی (و در صورت اخیر بنابر احتیاط واجب طوری عمل کند که طبق وظیفه ورثه هم مجزی باشد، و اگر وصیتی نکرده، نایب به حسب تقلید خودش عمل کند و طوری باشد که به حسب وظیفه ورثه هم مجزی باشد؛ آیت‌الله تبریزی).

فصل نهم: نیابت _____ ۱۳۱

۳. نایب طبق وظیفه خودش عمل می‌کند، ولی اگر کیفیت خاصی شرط شده، باید طبق همان عمل کند؛ بقیه مراجع.^۱

مسئله ۳: نیابت شخص مستطیع (م ۴۴ و ۱۰۷ و

و ۱۱۸ و س ۱۲۴)

۱. نیابت صحیح نیست و حج او باطل است؛

آیات عظام: امام خمینی، زنجانی، سبحانی و نوری.

۲. حج نایب صحیح و ذمه منوب^۲ عنه بری

می‌شود؛ آیات عظام: خویی، فاضل، تبریزی، بهجت،

سیستانی و مکارم.

۳. اگر نایب از مستطیع بودن خود بی اطلاع

باشد، بعید نیست حج نیابی او صحیح باشد؛

آیت‌الله خامنه‌ای.

۴. در صورت علم، نیابت صحیح نیست و اگر

غافل یا جاهل باشد، در نیابت و صحت حج او

اشکال است؛ آیت‌الله گلپایگانی و آیت‌الله صافی.

---

۱. نظر آیت‌الله زنجانی دارای تفصیلاتی است که به مناسک محشی

مراجعه شود.

۵. در صورت علم بنا بر احتیاط حج او باطل است و اگر در جهلش مقصر نباشد و یا غافل باشد، نیابتش صحیح است؛ آیت‌الله اردبیلی.

مسئله ۴: نیابت در عمره و حج واجب توسط

نایبی که قرائتش صحیح نیست (س ۸۰۲)

۱. نیابت صحیح نیست، مگر آنکه بتواند قرائت خود را تصحیح کند؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، مکارم، زنجانی، صافی و نوری.

۲. بنا بر احتیاط واجب (باید؛ آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله سبحانی) عمل را به نیت منوب‌عنه تمام کند، هر چند (بنا بر احتیاط واجب؛ آیت‌الله سیستانی) نیابتش مجزی نیست؛ آیت‌الله خوئی و آیت‌الله تبریزی (البته اگر جاهل قاصر یا غافل بوده، مجزی است؛ آیت‌الله اردبیلی)

۳. بنا بر احتیاط واجب به نیت منوب‌عنه اعمال را به جا آورد، ولی صحت آن برای منوب‌عنه محل اشکال است؛ آیت‌الله گلپایگانی.

۴. اگر هنگام قبول نیابت، احتمال تصحیح قرائت

فصل نهم: نیابت _____ ۱۳۳

را می‌داده و امکان آن نیز وجود داشته باشد، با تصحیح قرائت نیابت صحیح است و الاً اصل احرام باطل است؛ آیت‌الله فاضل.

۵. هر چند نمی‌تواند نیابت شود، اما اگر نیابت شد و در وسط اعمال و یا بعد از عمره تمتع متوجه نقص کار خود شد، احتیاطاً در موارد عذر نیابت بگیرد تا عمل را صحیحاً به‌جا آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد و نیابتش صحیح است؛ آیت‌الله بهجت.

فصل دهم: مسائل متفرقه

گفتار اول: تقلید

مسئله: بقاء بر تقلید میت (س ۱۳۹۵)

طبق نظر همه مراجع (یا به نحو فتوا و یا به نحو احتیاط) تقلید میت ابتداءً جایز نیست و بقاء بر تقلید میت اشکال ندارد و باید بقاء بر تقلید میت به فتوای مجتهد زنده باشد؛ اما در مورد مقدار تقلید از میت که مجوز بقاء بر تقلید در همه مسایل باشد و همچنین جواز یا وجوب بقاء بر تقلید میت اعلم اختلاف است:

الف) مقدار تقلید از میت:

۱. در باقی ماندن بر تقلید میت، فرقی بین مسائلی که عمل نموده و مسائلی که عمل نموده

وجود ندارد؛ آیت‌الله فاضل.

۲. در باقی ماندن بر تقلید میّت، صرف التزام به متابعت از فتوای مجتهد میّت کافی است و عمل کردن به دستور او لازم نیست؛ آیت‌الله سیستانی.

۳. همین که در بعضی از مسائل به فتوای مجتهد میّت عمل کرده باشد کافی است؛ آیات عظام: امام خمینی، خامنه‌ای، صافی و نوری.

۴. اگر به فتوای مجتهد میّت عمل کرده و یا برای عمل آن را اخذ کرده باشد، کافی است؛ آیت‌الله مکارم.

۵. اگر به فتوای مجتهدی عمل کرده یا آن را یاد گرفته و ملتزم به عمل به آن شده باشد، اگر بعد از مردن آن مجتهد در آن مسأله به فتوای مجتهد زنده رفتار نکرده باشد، کافی است؛ آیت‌الله گلپایگانی.

۶. در صورتی که فتوای او در نظر مقلّد بوده و فراموش نکرده، کافی است؛ آیت‌الله خویی. (و بعید نیست در صورتی که فراموش کرده است باز بتواند به فتوای او عمل کند؛ آیت‌الله تبریزی).

۷. باقی ماندن بر تقلید میّت تنها در مسائلی است

که در آنها تقلید و عمل کرده است؛ آیت الله بهجت.
۸. در مسائلی که از مجتهد میت یاد گرفته، می تواند بر تقلید میت باقی ماند؛ آیت الله سبحانی.
۹. اگر انسان، مجتهدی را در زمانی که می توانسته از او تقلید کند (یعنی در هنگامی که ممیز بوده و خوب و بد را می فهمیده، هر چند بالغ نشده) درک کند، می تواند پس از مرگ آن مجتهد از او تقلید کند، خواه در زمان زنده بودن مجتهد از او تقلید کرده باشد یا از او تقلید نکرده باشد، در غیر این صورت، بنا بر احتیاط عمل کردن به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته جایز نیست؛ آیت الله زنجانی.

ب) جواز یا وجوب بقاء بر تقلید میت در صورت اعلمیت میت:

۱. جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، گلپایگانی،

خامنه‌ای، سبحانی و نوری.

۲. لازم است؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، بهجت،

فاضل، زنجانی^۱ (به شرط آنکه به فتوایش عمل کرده و یا

---

۱. البته آیت الله زنجانی در صورت تساوی نیز به شرط عمل به فتوای میت، بقاء را لازم می دانند.

- برای عمل آن را اخذ کرده باشد؛ آیت‌الله مکارم).
۳. بنابر احتیاط لازم است؛ آیت‌الله صافی.
۴. باید با علم به اختلاف در مسائل محل ابتلاء ولو اجمالاً بر تقلید او باقی بماند؛ آیت‌الله سیستانی.

گفتار دوم: نماز در حرمین و اهداء قرآن

مسئله ۱: تخییر بین قصر و اتمام (م ۱۳۱۶)

۱. تخییر در همه جای مکه و مدینه جایز است؛ آیات عظام: گلپایگانی، فاضل، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، مکارم و نوری.
۲. تخییر در شهر مکه و مدینه قدیم جایز است؛ آیت‌الله خویی و آیت‌الله تبریزی.
۳. تخییر در تمام دو مسجد فعلی حتی در جاهای توسعه داده شده داخل مسجد جایز است؛ آیات عظام: امام خمینی، سبحانی و اردبیلی.
۴. تخییر در قسمت‌های قدیمی دو مسجد جایز است و در جاهایی که بعداً به این دو مسجد اضافه شده، به احتیاط واجب شکسته است؛ آیت‌الله بهجت.
۵. در هیچ‌جا تخییر ثابت نیست؛ آیت‌الله زنجانی.

مسئله ۲: شرکت در نماز جماعت اهل سنت

(غیر استاده‌ای) (م ۱۳۱۳ و ۱۳۳۶)

طبق نظر همه مراجع شرکت در نماز جماعت آنان بسیار مناسب است و ترک مسجد هنگام نماز شایسته نیست؛ اما در مورد صحت آن اختلاف است:

۱. اقتدا به اهل سنت (در حال ضرورت؛ آیت‌الله گلپایگانی و در صورتی که موجب تالیف قلوب آنها و دفع اتهام به شیعه شود؛ آیت‌الله صافی) صحیح است؛ نه اعاده دارد و نه نیازمند عمل به وظیفه منفرد؛ آیات عظام: امام خمینی، فاضل، خامنه‌ای، مکارم، اردبیلی و نوری.

۲. جماعت صوری است و باید وظیفه منفرد رعایت شود؛ آیات عظام: خویی، تبریزی، بهجت، سیستانی، زنجانی و سبحانی.

مسئله ۳: نماز جماعت استاده‌ای (س ۱۳۳۶)

۱. با وضع فعلی نیاز به اعاده ندارد؛ آیات عظام:

امام خمینی، فاضل و اردبیلی.

۲. چون امام جماعت شرایط را ندارد و اقتدا

صوری است، باید وظیفه منفرد رعایت شود؛ آیات عظام: خوبی، تیریزی، بهجت، سیستانی، زنجانی و سبحانی. ۳. نماز به نحو استداره (در فرض ضرورت؛ آیت‌الله گلپایگانی) مانعی ندارد، ولی بنا بر احتیاط واجب (باید؛ آیت‌الله نوری) به حسب دایره مقدم بر امام و نزدیک‌تر از امام به کعبه نباشد؛ آیات عظام: گلپایگانی، صافی و مکارم.

۴. نماز کسی که پشت سر امام یا در یکی از دو طرف او بایستد، صحیح است، اما نماز کسی که در طرف دیگر کعبه مقابل امام بایستد، صحیح نیست؛ آیت‌الله خامنه‌ای.

مسئله ۴: نماز جماعت اهل تسنن و خواندن

آیات سجده توسط امام جماعت (م ۱۴۲۹)

۱. در سجده تبعیت کند و باید (بنا بر احتیاط واجب؛ آیت‌الله سیستانی و آیت‌الله مکارم) نماز خود را اعاده نماید؛ آیات عظام: بهجت، زنجانی، سبحانی و نوری.
۲. اگر تقیه باشد، باید تبعیت کند و نمازش صحیح است؛ آیات عظام: فاضل، خامنه‌ای و صافی.

مسئله ۵: نماز در هواپیما (م ۱۴۳۳)

در صورت رعایت شرایط نماز، با اینکه علم دارد یا احتمال می‌دهد که بعد از پیاده شدن وقت باقی باشد:

۱. نماز صحیح و مجزی است؛ آیات عظام:

خامنه‌ای، زنجانی، سیستانی، سبحانی و مکارم.

۲. در سعه وقت تاخیر بیندازد و در تنگی وقت

نماز بخواند و اعاده لازم نیست؛ آیت‌الله فاضل.

۳. در صورت علم به اینکه قبل از اتمام وقت،

هواپیما می‌نشیند، باید تاخیر بیندازد و در صورت

احتمال، بنابر احتیاط واجب در هواپیما بخواند و اگر

قبل از اتمام وقت رسید، اعاده نماید؛ آیت‌الله صافی.

۴. اگر احتمال بدهد تا آخر وقت هواپیما

نمی‌نشیند، می‌تواند بخواند، ولی اگر قبل از اتمام

وقت رسید، اعاده نماید؛ آیت‌الله تبریزی.

مسئله ۶: سجده بر فرش در مسجدالنبی و

مسجدالحرام (م ۱۳۳۴)

۱. سجده بر فرش در مسجدالنبی و شبستان‌های

مسجدالحرام مانع ندارد، حتی اگر بتواند در جایی

که سنگ است برود، لازم نیست و سجده بر فرش صحیح است؛ آیات عظام: امام خمینی، مکارم و نوری.

۲. در صورتی که می‌تواند (طوری که به زحمت نیفتد، در همان محل؛ آیت‌الله خامنه‌ای) در جایی که سنگ و امثال آن است سجده کند، آنجا را انتخاب کند و نباید (بنابر احتیاط واجب؛ آیت‌الله خامنه‌ای) بر فرش سجده کند، مگر آنکه تقیه اقتضا کند؛ آیات عظام: خویی، گلپایگانی، تبریزی، فاضل، سیستانی، صافی، سبحانی و اردبیلی.

۳. در صورت امکان سجده بر «ما یصح السجود علیه» اکتفا به غیر آن خلاف احتیاط است؛ آیت‌الله بهجت.

۴. سجده بر فرش مجزی نیست و در فرض ضرورت، نمازش را بخواند؛ ولی نباید به آن اکتفا کند؛ آیت‌الله زنجانی.

مسئله ۷: قرآن‌هایی که در مسجدالحرام به

زائران اهدا می‌شود. (س ۱۴۴۸)

این قرآن‌ها چند دسته‌اند:

الف) قرآن‌های مستعمل مسجدالحرام، ممهور به مُهر «وقف‌الله تعالی بالمسجدالحرام».

ب) قرآن‌های چاپ عربستان که توسط زائران جهت قرائت در مسجدالحرام وقف یا هدیه می‌شود و متصدیان به خاطر یک شکل بودن قرآن‌های مسجدالحرام آنها را از قفسه‌ها خارج کرده و به زائران متقاضی قرآن هدیه می‌دهند.

ج) قرآن‌های چاپ سایر کشورها که شرایط دسته قبل را دارند.

د) قرآن‌هایی است که هدیه دولت عربستان و ریاست شئون حرمین شریفین است و هیچ‌گونه مهری ندارد.

۱. دریافت قرآن‌های دسته اول و دوم جایز نیست و در دسته سوم، احتیاط در ترک است، و تملک دسته چهارم مانعی ندارد؛ آیت‌الله بهجت و آیت‌الله سبحانی.

۲. استفاده از قرآن‌های دسته اول و دوم در غیر مسجدالحرام اشکال دارد، اما دسته سوم و چهارم اشکالی ندارد و تحقق ملکیت نسبت به دسته چهارم مسلم است؛ آیت‌الله فاضل.

۳. تملیک قرآن‌هایی که از طرف مسئولین به زوار داده می‌شود اشکال ندارد؛ آیت‌الله مکارم.
۴. گرفتن قرآن‌ها در غیر از دسته چهارم اشکال دارد و نمی‌توان آنها را به مساجد دیگر برد؛ آیت‌الله نوری.
۵. قرآن‌هایی را که وقف (ویا هدیه بودن؛ آیت‌الله تبریزی و آیت‌الله زنجانی) آنها محرز است، نمی‌توان تملک کرد (و در صورتی که برگرداندن آنها به مسجد الحرام امکان ندارد، آنها را به مساجد دیگر ببرد؛ آیت‌الله خامنه‌ای)؛ ولی گرفتن قرآن‌های دیگر (هر چند علامت «وقف بالمسجد الحرام» روی آن باشد؛ آیت‌الله زنجانی) جایز است؛ آیت‌الله تبریزی.

والحمد لله رب العالمین